İDEALLERİN YENİLGİSİ

ALİ ŞERİATİ

İDEALKİTAPLAR

İDEALLERİN

• • •

YENİLGİSİ

• #

ALI ŞERİATI

Tarihin bütün nesillerinden daha çok eziyet çekmemize rağmen, sevinerek söyleyeyim ki biz çok mesut bir nesiliz. İnsanın dert ve yenilgisi dönemlerini gördüğümüz için mesut bir nesiliz.

Acaba gerçek dert ve yenilgi, yalancı ümit ve sevinçten daha iyi değil midir? Şuurdan doğan dert, akılsızlıktan doğan dertsizlikten daha iyi değil midir?

Ben yirminci asım ikinci yansında olduğum için çok seviniyorum, eğer ondokuzuncu asırda olsaydım burjuvazinin yirminci ve yirmibirinci asırda yeryüzünde yapmak istediği cennet için ahmakça slogan atardım. Şimdi burjuvazi cennetinin yapılmış olduğu bir zamanda, gözlerimle üç asırdır ilmin, Samiri'nin paradan buzağısı olduğunu görüyorum. Altından yapılmış ve aldatıcı bir şekilde, ama ruhsuz, ruhaniyetsiz, maneviyatsız, yalana, sahte banka parası ortaya çıktı ve ahmaklan kendine secde ettiriyor.

İ DE A LK İTAPLAR

İDEALKİTAPLAR : 2

Dizgi : Murat Çakır Ofset Hazırlık: YediGece Baskı: Başak Ofset

İstanbul, Kasım 1997

Genel Dağıtım:

KAHRAMAN YAYINLARI

DAVUTPAŞA CAD. TİM-2 B BLOK NO: 322 TOPKAPI - İST. TEL: (0.212) 613 83 05 FAX: 565 25 84

Ali Şeriati İDEALLERİN YENİLGİSİ

FEODALİTEDEN BURJUVAZİYE İNSAN VE DİN

Çeviren Abdulhamit Özer

İDEALKİTAPLAR

Elinizdeki bu kitap, Dr. Ali Şeriaci'nin,

1971 yılında Tahran'da Hüseyniye-i Irşad'da verdiği, 'Dinleri tanımak ve Dinler Tarihi' konularında verdiği derslerden hazırlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

İDEALİ BULMA YOLUNDA... 7 İNSANIN YENİLGİSİ 11 KAPALI DÜZEN 17 BURJUVAZİ HAREKETİ 21 FEODAL YAPI ve BURJUVAZİ 25 BURJUVAZİ NE İSTİYOR? 33 İNSANIN BURJUVAZİ CENNETİNDE İSYANI 41 FEODALİTEDEN BURJUVAYAZİYE GEÇİŞİN SONUÇLARI 47 İLAHİ İNSAN SÜRGÜNDE 59

İDEALİ BULMA YOLUNDA...

Biz aydınlar veya bu toplumun eğitim görenleri, mücerret sosyal bir grup değiliz. Aydınlann en büyük hatalarından birisi, kendilerini toplumun mücerret bir sınıfı olarak görmeleridir. Bu "entellektüelin alinasyonu"dur. Bu mesele, ondokuzuncu

asırdaki bilimsel felsefe ve bilimsel sosyalizmde söz konusu edildi. Eğitim gören insanın, yavaş yavaş kitapların, bilgilerin, araştırma yaptığı konunun içine oldukça fazla dalması ve batması mümkündür. İlmf, edebi, dinî ve felseff konularda çok titizleşiyor, olaylardan, gerçekler dünyasından, halkının ve top-lumunun günlük hayatından uzaklaşıyor, onlara yabancılaşıyordu. Aydın kendisini, toplum ve zamandan soyutlanmış, ayrılmış bir grup olarak hissediyordu. Bu ise, entellektüelliğin bir hatası ve hastalığının sonucudur.

I

t

1

Dünyada, düşüneceğimiz her düzeyde, düşüneceğimiz her huyda, iman, felsefe ve ideolojiye göre sahip olacağımız her imanla şu özellik hepimizde ortaktır. Sosyal bir beden, yani külli bir topluma bağımlı bir üyeyiz. Bu toplum, gördüğünüz gerçek bir toplumdur. Dünyanın bu köşesinde, bu bölgede ve bu topraklardadır. Bir gerçeğe sahiptir. Olduğu her şekliyle, duygularıyla, ilişkileriyle, özellikleriyle ve mevcut dertleriyle vardır. Biz aydınlar, bulunduğumuz her durumda, sahip olduğumuz her görüşle, bu topluma bağlı üyeleriz. Bu toplum ise dini toplumdur. Toplumumuzun dini toplum oluşundan ve tarihimizin dinf tarih oluşundan ilmen şüphe edilemez. İran tarihine bakalım, en azından 14 asırlık İslâmi bir geçmişi vardır. Gerçek dinf hassasiyetlerle, faktörlerle şekil almış ve meydana gelmiştir. Kültürümüz de dinf kültürdür. Yunan kültüm veya Rn-ma kültürü değil ki, dini olmayan bir külıüı olsun ' Juha çok felseffbir kültürdür denilebilsiıı. Milli bir kulrür veya laik bir kültür de değildir, dini kültürdür. Onu da geçin-, şimdiki top-lumumuz, sosyal ilişkileri, gelenekleri, düşünce tarzları, kültürel konumu, vicdan ve ruhuyla yüzde yüz dinidir.

Aydının bütün toplumu kendi zevkine ve kendi grubunun aydınca iç ilişkilerine göre genelleştirmemesi gerekir. Bu aydının hatalarından birisidir. Dini bir toplumda yaşıyoruz, dini bir tarihe bağlıyız, dini bir kültür atmosferinde nefes alıyoruz.

Eğer aydın, şuurlu ve kendi toplumunu şuurlanmaya yöneltme sorumluluğunu kendinde hisseden bir gruptan ise, bu aydının herşeyden önce "kendisi ile toplumu arasında bir köprü" meydana getirme düşüncesinde olması gerekir. Böyle bir köprü, dine dayanmak, dini bilmek, dini ilmi yönden dikkatli bir şekilde incelemek ve toplumumuzun ruhunun özünü yapan dini tanımaktan başka bir şey değildir. Birinci söz budur.

İkincisi, bizler aydın sıfatıyla diğer bir konuma daha sahibiz. Bu, dünya aydın zümresine fikri ve ruhi bağlılıktır. Biz, fikri ve ruhi yönden toplumumuzdan tarihimizden, milletimizin sosyal hayatından beslendiğimiz gibi, aynı zamanda evrensel fikri ve ideolojik ortamın da etkisindeyiz. Biz doğulular "maki-naizm", "bürokrasi" veya "teknokrasi" hakkında konuştuğumuz zaman sanayi kapitalizminden, rekabetçi kapitalizmden veya uyumdan bahsettiğimizde bu, doğuda bizim de bunlara mahkum olduğumuzdan bahsediyoruz manasına gelmez. Teknokrasiye, bürokrasiye, faşizme, modern teknokrarlaıa v.b. mahkum olduğumuz anlamında da değildir. Bir ası a bir Jile ve evrensel ilişkilere bağlıyız. Bu ilişkilerde de birtakım meseleler söz konusudur. Bu asırda yaşadığımız için asrın en temel meselelerini görmemezlikten gelemeyiz. Şimdiki insanı tanımanın en temel şartlanndan ve faktörlerinden birisinin, dinin yeniden sosyal, siyasi, felsefi, ilmi ve fikri yollardan ortaya konulmuş olması enteresandır. Zira din yeniden, özellikle ikinci dünya savaşından sonra, ynni insanın arasında söz konusu olmuştur. Hangi şekilde büz konusu ulmuştuı?

Bu eski dine bir dönüş müdür?

Hayır, geriye dönüş (irticai) durumu değildir. Belki insanın bir tekamül durumudur. Bugünün insanı ortaçağa geri dönmek istemiyor. Eski Yunan ve Roma dinine geri dönmek istemiyor. İlimsiz ve ilimden alt düzeydeki dinlerin ipini boynuna geçirmek istemiyor. Dönüş dinlere değildir. Dönüş "Din"edir.

İlmi tekâmülünde, ilim ötesi bir duyguya ihtiyaç hissediyor. Bunun adı bir çeşit maneviyattır, bir çeşit dindir. Bugünkü insan bunu aramaktadır ve bunu böyle isimlendirmektedir. Bugünkü insan, böylesi bir dini, imanı bulmanın telaşı içerisindedir. Yeni hayatta bunu kaybetti. Boşluğunu şu anda hissediyor. Biz büyük bir dini kültüre ve tarihin en büyük dinlerinden birisine bağlıyız. Tarihin en son büyük dinine bağlı insanlar olarak, bugünkü aydınların ve düşünürlerin genel telaşında, insanın muzdarip ve arayış içindeki ahenkli ruhunda, ilim ötesi bir imanı meydana getirmek için, ama mantıklı ve makul bir iman meydana getirmek için ortak bir telaş ve gayret içinde olalım. O büyük ideali bulma yolunda insanlığa yardım edelim. Bu işin gereği şudur:

Bizim ilk önce kendimizi ve kültürümüzü, şu anda elimizde olan yıkılmış ve donmuş şekliyle değil, kaynayan, coşan bilinç ve fikri hareket yaratan bir ideoloji şeklinde tanımamız gerekir. Bu iş için, dikkatli bir ilmi araştırma metodu esasına göre

çalışmamız gerekir. Propaganda konferansları şeklinde değil, belki gürültüsüz, tezahüratsız, çok sade ve samimi ders yaparcasına çalışmamız gerekir. Çabuk geçen hislere, tekrara, telkine, mevcut zihniyetlerin uyutmasına ve avamın şefkatlerine dayanarak değil, belki çok yavaş ve yapıcı bir sabırla, adım adım, tıpkı bir araştırmacı ve öğrenci gibi başlayalım. Bir dönemi araştırmacı olarak geçirelim-, bu vesileyle geniş bir genel ortam hazırlayalım. Siz o zaman bir kültür devriminin öncüleri gibi, bu taşlaşmış toplumun ve asrın boşluğunda, tslamı yeniden ve bilinçli tanımamızla, payınıza düşeni ve sorumluluğunuzu ifa edeceksiniz. Bu asra ve bu topluma bağlı aydın unvanıyla fonksiyonunuzu yerine getirin. Bu, her halükârda büyük yolda küçük bir adımdır. Ama bu küçük adımı doğru atmak gerekir.

Bunun birinci usulu, sabır ve tahammüldür. Heyecan doyum ve zevk veren konuşmaların yerine yorucu dersleri seçelim. Tahammül edelim. Geçmişte heyecan, tahrik, telkin ge-rektiyse bile, artık yeter. Tanımayı düşünmek gerekir. Eğer sadece şuursuz bir iman yeterli olsaydı, beşyüzmilyon müslü-manla bir şeyler yapılmış olması gerekirdi. Mucizevari işler yapan iman, tanımaktan sonra gelir.

İNSANIN YENİLGİSİ

Şu anda söz konusu olan mesele, bugünkü insanın yenilgisidir. Bugünkü insanın heyecan verici bütün ideallerinin yenilgisi.

Avrupa'da ortaçağ döneminde (bizim halkımız da böylesi bir dönemde yaşıyor) büyüklere saygı, geçmişle övünme, edebi ve dini şahsiyetlerle övünme, dini merasimler, ahlâki değerler, milli, kavmi ve ahlaki geleneklerin hepsi, kutsaldır.Her toplumda, her dinin usulü şöyleydi: "Gerçek budur, bundan başka gerçek yoktur."

Gerçek budur bunun dışında bir şey yoktur esası gökten gelmiş ve doğruluklarında hiç bir şüphe olmayan yüce haki-katlar sıfatıyla, o dönemin bütün fertlerince kabul görmüştü. Bu emin ruh, şüphe kabul etmez imani görüş, halkın hayatına sükunet veriyordu. Bizim dindar halkımızın olan ve bütün ortaçağ boyunca batıda olmayan şey ise dinf ızdıraptır. Zira din, onu kaplayan bir bütün olarak sosyal geleneklere, insani ilişkilere, ahlâk ve inançlar bütününe cevap veriyordu. Kendisini takip edenler, manevi ve fikri ihtiyaçlarını giderebiliyordu. Yükümlülüklerin tümü ortadaydı. Dünya büyük bir çadır şeklindeydi. Küçük ve ayrıntısız bir dünya. Bir kapı ve vücutla bağlıydı, belli ve açıktı. Dört unsurdan yapılmıştı. Altta insanlar, yukarıda tanrı ve melekler; bütün esrar ve varlığın dindeki ha-kikatları..

Bütün dinler arasında sadece hıristiyanlık dini, azizlere, ruhanilere, halkın ve tanrının işlerinin temsilcilerine sahipti. Diğerleri hiç bir şeye sahip değildi.

Her dindarın görüşüne göre, meselâ, ortaçağda bütün dünya, kuzeyden başlayıp Lizbon'a doğudan Jenuvadusa kadardır. Bütün dünya buydu. Ondan ötesi, yani doğu, bizim yaşadığımız yerler kafiristandı. Lizbon'dan o tarafı ise karanlıklar deniziydi. Gökyüzü hakim bir tavan gibi, kapalı bir kubbedir. Yukarıda bir tavan var, bazen Ruhul Kudüs şeklinde, bazen Baba şeklinde, bazen ise Oğul şeklindedir.

Gökteki bu tanrının yer yüzünde bir temsilcisi var. Kimdir? Papa! (İnsanların babası, Allah'ın ümmetinin pederi!)

O, dinin temsilcisidir, "Kutsal Ruh'un" Tanrı'nın Ruhu'nun veya Mesih'in Ruhu'nun getiricisidir. Gökyüzünde bu ruh, ince ve teferruatlı ahiret işlerinin idari temsilcisi olan kilise teşkilatı aracılığıyla papaya ve kardinallere veriliyor. Bu el ele mertebeler dizisi şeklinde, küçük köylere kadar uzanıyor. Bu köylerde, ruhbanlar vardır. Bunlar o ruhu taşıyan idarenin görevlileridir, ruhanilerdir.

Bu ruhaniler de o ruhu, "cismaniler" arasında yayıyorlar. Yani, halkın yaşayış felsefesi, yaratılışın gayesi ve hayatın yönü de oldukça açık ve bellidir. Bir tek kelime-, arınma, ilk günahtan arınma.

Adem cennette günah işledi. Adem oğulları bu "ilk güna-hin" cezası nedeniyle ebedi olarak cennetten reddedilmişlerdir. Bu günaha bulaşmış, mahkum insanın hedefi nedir? Beraat etmektir.

Dinin işi nedir? Bu ruhun aracılığı ve ruhanilerin yardımıyla insanın kesilmiş olan bağlılığına ve Cennet'e tekrar ikinci defa kavuşmaktır. Religon yani din budur. (Re) önceki tekrar anlamındadır, Latince olan (Legar) kelimesi de varlığın bütün esrarı ile alemin ve Adem'in ilk yaratılış anından zamanın sonuna kadar birleşme anlamındadır, amellerin, ahlakın, insanın hayat felsefesinin hepsi vardır. "Ve kefanâ kitabellah!" ***"Bize Allah'ın kitabı yeter!"***

Görev ve sorumluluklar da belli ve açıktır. Kiliselere üyelik, papayı taklit etmek, bütün felsefi, ilme, itikadi, insani ve siyasi meselelerde resmi ruhanilere itaat etmek, bilahare vaftiz gus-lü, şarap içmek, kutsal yemek ve pazar günleri ayinlere katılmaktır (Cemaat namazı). Yön belli, yol belli, hedef belli, hayat sakin ve ahnyazısı itaatkardır. İşte kurtuluş yolu! Dünya bu,

ahiret o, hepsi belli; sınırlı, sabit, açık. Artık başka ne istiyorsun? "Ölüm istiyorsan, mezarlığa git!"

Arak ızdırabın anlamı yok. Bu tarz hayatta, böylesi bir dünyada 'bilmiyorum' diye bir şey yoktur, şüphe, müphemlik, perişanlık yoktur.

Dünyanın gurbeti, insanın yalnızlığı, alın yazısının karanlığı, hayatın boşluğu, ruhun isyanı, felsefi karamsarlık, fikri ümitsizlik, hakikatin belli olmayışı yoktur. Boşluk yoktur. Bu alemin hiç bir köşesi çatlak değildir. Gökyüzü daima dönen bir kubbedir, yeryüzü yaygın bir yataktır. Avrupalı insan, Katolik mezhebi, tanrı, peygamber, baba, Ruhûl-kudüs, Cebrail, hedef, yaratılış, Mesih, sığınaklar, kilise, peder, başkan, Allah'ın ko-yunları ve koyunların çobanı, yani papa ve halk; hepsi bellidir.

Ansızın haçlı seferleri geldi. Dünyanın bütün kapalı ve eski dar duvarlar parçalandı. Yeryüzü kâinatın merkezi, gökyüzü tavan olmaktan çıktı. Lizbon ve Cenova dünyanın ortası ilan edildi. O tarafta Amerika keşf edildi. Bu tarafta bütün doğu, İran, Arabistan, Türkistan, Hind, Çin...

Diğer dinler gelip, bunlara karşı boy gösterdiler. Haşmetli tarihler, zengin ve çeşitli medeniyetler, daha büyük ve güçlü kültürler; düşünceler, inançlar, ideolojiler, bi'setler, toplumlar ve diğer her şey sarsıldı. Düşünce hürriyeti, hareketli kültür, değişken ruh; İslam medeniyetinin, hür içtihadın, İslam dininin ve toplumunun bir kaç nesil boyunca Hrıstiyan halk kitleleri ile temasta bulunması, ortaçağı öğretti. Hristiyan alemindeki donma, taassup ve dar görüşlülük yıkılmış oldu.

"Mukaddesata" itiraz başladı (Protestanizm). Sonra hareket, değişme ve yeni medeniyet. Haçlı seferleri, ortaçağ boyunca durgun olan batı Hristiyan aleminin ansızın iki farklı cepheden saldınya uğraması neticesini doğurdu.

Bunlardan biri, batı toplumunun maddi temelinin ve iktisadi altyapısının dağılmasıydı. Diğeri ise, ortaçağın fikri ve itika-di alt yapısının, dünya görüşünün dağılıp yıkılmasıydı. Ortaçağda batı, alt yapısı feodalite, üst yapısı din olan bir toplumdu.

Bu her ikisine, birden saldırıldı. İkisi birlikte dağıldı. Fiilen dinsizlik tarihini ele alalım, sonra dinler tarihine ulaşalım. İki saldırı birlikte başladı, bu tesadüf değildi. Bunların her ikisi zahiren her ne kadar ayrı görünüyorlarsa da, birbirlerinin sebep ve sonucudurlar. Ben insani meselelerde, özellikle sosyolojik meselelerde illiyetin (nedensellik) aslını, doğru görüyorum. Ama felsefedeki illiyet ile tabiat ilimlerindeki illiyet arasındaki fark; sebep ve sonuç ilişkisinin tek taraflı olma yerine, iki taraflı olmasıdır. Bir aradaki iki sosyal işaret arasında daima sebep ve sonuç ilişkisi olur.

Mesela tabiatta, ateş (sebep) suyu kaynatıyor (sonuç); ama suyun kaynaması, yanı sonuç, ateşin yakması üzerinde artık bir etki bırakmıyor. Sonuçtan sebebe olan yol, kapalıdır. Sosyal işaretler arasındaki ilişkilerde de sebep sonucu meydana getiriyor, ama sonuç ortaya çıktığı zaman sebebin üzerinde etki bırakıyor. Yani sebebin rolünü, ona karşı oynuyor.

Konuşmacı (sebeb), topluluğu heyecana getiriyor (sonuç), topluluğun heyecanı ise, konuşmacıyı etki altına alıyor, onu heyecanlandırıyor, bu heyecan tekrar topluluğun üzerinde etki bırakıyor. Bu iki kutup sebep-sonuç ilişkisi, bu ikisi birbirle-riyle ilişki içerisinde oldukları sürece devam eder. Karşılıklı bir etkileşim (gidiş-geliş) vardır.

Bir toplumun iktisadi alt yapısı ile itikadi üst yapısı arasında da böylesi bir ilişki vardır. Marksizm bu ilişkiyi tek yönlü olarak görüyor.

Antimarksistler sosyolojide illiyeti (nedenselliği), ya inkar ediyorlar veya başarısız bir şekilde, üretimde düzensiz ve iktisatsız bir alt yapı önerip diğer bir faktörü onun yerine koymaya gayret ediyorlar. Irk, coğrafya, tabiatla savaş, içgüdü, kültür gibi faktörler v.b.

Ama ben, tarihin bütün sosyal devreleri için külli bir kanuna inanmıyorum. Coğrafya, toplumun yapıcı ve tayin edici alt yapısıdır-, toplumun kurumlarının, bu cümleden olmak üzere iktisadın tayin edicisidir.

İlerlemiş toplumlarda iktisadi üretim, alt yapı ve aynı zamanda tayin edici bir faktördür. Üçüncü aşamada, yani Durk-heim'ci anlamıyla "İndividualizmin" gerçekleştiği asırda, insani şuur, bilgi, görüş, antropoloji sosyoloji ve tarih sosyolojisi daha çok ilerliyor. İnsanlar-, toplumu yapan unsurlar, tarihe hareket veren kuvvetler, çetin kanunlar, değişme, yıkılma ve toplumun yükselmesi hakkında, daha şuurlu, daha bilgili oluyorlar. Temel faktör insanın kendisidir; yani onun kendi bilincinde olmasıdır. Diğer bir tabirle, ideoloji, fikir, irade ve onun tekniğidir.

Bu, çok hassas, karmaşık ve geniş bir konudur, şu anda ortaya koyma imkanı yoktur. Ama burada söylemek istediğimiz şey şudur: "Karşılıklı illiyet" kanunları, alt yapı ile sosyal üst yapı arasındaki ilişkilerde de doğrudur.

Eğer şahsın fikri değişirse (üst yapı), iktisadi hayatı ve işi de değişiyor (alt yapı). Bunun gibi eğer işi ve maddi durumu değişirse, düşünce tarzı da değişecektir. Bu ikisi birbiriyle daima iki yönlü karşılıklı sebep ve sonuç ilişkisine sahiptir. Ortaçağ Avrupasının alt yapısı feodalizm, itikadi üst yapısı ise din idi. Dünya görüşü; ahlâk, felsefe ve gelenekleri bir araya toplayan, açıklayan ve takdis eden Katolik mezhebiydi. Katolik mezhebi, bunların sosyal düzene uygun olmasını sağlamaya çalışıyordu. Zira, topluma hakim olan resmi dinler, daima bilinçli veya bilinçsiz olarak böylesi bir fonksiyonu üzerlerine almışlardır. Eğer böylesi bir düzene aslında aykırı olmuşlarsa, egemen düzenin boyutlarından biri olan resmi temsilciler grubu eliyle çirkinleştirilip, tahrip edilmiş ve sonuçta istenilen sosyal düzene uygun olacak şekle getirilmişlerdir.

Şu anda anlattığımız ortaçağdaki sosyal ve iktisadi hayat, feodaliteye dayanmaktaydı. Feodalite isimli çeşitli birimler mevcuttu. Herbirinin kendine ait ordusu, geleneği, başkanı, merasimi, halkı, vergi gelirleri ve müstakil hayatı vardı.

Birbirlerinden ayrı olan bu sosyal birimler, aynı zamanda, bir merkezden kaçış durumundadırlar. Ortak bir diziyi teşkil etme arayışının peşindedirler ve birbirleriyle irtibat halindedirler. İşte irtibatı sağlayan bu vasıta katolik kilisesidir. Dünyada "Katolik Mezhebi" isimli, evrensel bir kudret mevcuttur.

Mesih'in dini Avrupa'da sağlam olmayan bir sıfatla dağınık feodalite unsurlarını bir araya topluyor, birbirine bağlıyor, çeşitli feodal kesimlerden bir hristiyan ümmeti meydana getiriyor.

Feodalite kapalı bir düzendir.

Aristokrasi gelenekleri ve adetleriyle büyük bir mülkiyet; efendiler ve halk çelişkisi.Kapalı bir düzen ve dış yüzü toprağa bağlı.

KAPALI DÜZEN

Kapalı düzen nedir?

Kapalı düzen iki özelliğe sahiptir. Biri kapalı bir dünya görüşü, diğeri ise kapalı bir üretim ve ekonomidir.

Kapalı üretim ve kapalı ekonomi ne demektir?

Bir köye bakınız. Yol kenarında olmayan, modern üretim işlerinin meydana gelmediği bir köy. Burada karasaban, sütten yapılmış yiyecekler ve harman vardır. İhtiyaçları olan cins ve parçaları kendileri yapar, dokur ve dikerler.

Bu köy, kapalı bir üretim ekonomisine sahiptir. Buğdayı ve arpayı tarladan getiriyor. Arpayı merkebine veriyor, buğdayı kendisi tüketiyor. Pamuğu hanımına veriyor, o da ondan bir parça dokuyor, kendisi giyiyor. İneğinin sütünü veriyor, yumurta alıyor. Meyvesini yün ile değiştiriyor. Başka bir şahıs ise yününü, peynir veya lorla değiştiriyor. Peynir verip soğan alıyor.

0

Bu köy kalesinde üretim ve tüketim, kapalı bir dairenin etrafında dönüyor. Şayet bu kaleye dikkatli bakarsanız, kapalı bir toplumu gözlerinizle göreceksiniz.

İran'da bu tür kaleler henüz mevcuttur. Bu kalelerin çevresinde birer hisar görürüz. Genellikle dört burcu ve bir kapısı olan hisarlar. Bu, kapalı bir toplumun olduğunu gösteriyor. Toplumun kapalı oluşunun işaretlerinden bir, kapalı üretimdir. Üretim ve iktisat birbirini bir daire üzerinde takip eder. Kapalı ekonominin temel özelliklerinden birisi, üretim ile tüketimin beraber oluşudur. Böyle bir köyde bir adam gelip, derin bir kuyu eşer. Bir defada ikiyüzbin dörtyüzbin tümenlik bir gelir elde edince bu kapalı daire birden kırılmış olur. Burada üretilen bütün pancar, köyün iç üretim dairesine dahil değildir. Bu pancarlar kamyonlar vasıtasıyla lOKm, veya 20Km uzaklıktaki şeker fabrikasına gitmektedir.

Üretimin kapalı dairesinin, burada dış pazarlar tarafına doğru açıldığını görüyoruz. Pancarın şeker fabrikasında şekere dönüşerek bütün iç ve dış pazarlara gidip, dağıldığını görüyoruz.

Kapalı dünya görüşü ne demektir?

Sadece, insan zihninin dünya hakkında sahip olduğu tasavvurdan ibarettir.

Hangi insan?

Kapalı bir ekonomide yaşayan insanın, dünyası da kapalıdır. Bütün gökyüzü onun köyünün etrafını saran bir örtüdür. Diğer taraflardan hiç haberi yoktur. Dünyası kapalıdır, küçüktür.

Bizim köye yakın bir köyün ağası var, zavallının durumu da iyi değil. Bir çift sebilden başka bir şeyi kalmamış. Köyün halkı önceleri onun raiyyesi idi, onun sayılıyorlardı. O büyüklük henüz onların zihinlerinde var.

Onlardan biri bana şöyle diyordu: Siz yabancı ülkelere gittiniz, oralar da bizim bu Hacı Ağayı konuşuyorlar mı? Ondan bahsediyorlar mı?

Bu adamın gözünde dünya, ortasında Hacı Ağanın bulunduğu büyük bir saraydan ibarettir-, yukarıda da Hacı Ağanın Allah'ı vardır.

Ortaçağda böylesibir toplum vardı. İki unsur geldi, hem ortaçağın dünya görüşünü hem de ortaçağın kapalı ekonomik üretim alt yapısını açtı. İki unsurdan biri, feodalitenin zirai üretim sistemi bünyesinde hızla gelişen burjuvazi hareketi, diğeri ise, materyalist dünya görüşünün yeni aydınların düşüncesine vurduğu darbeydi. Bunların her ikisi birbirinin sebep ve sonucudur.

BURJUVAZİ HAREKETİ

Aslında burjuvazi nedir?

Küçük bir köyü göz önüne alınız. Bazı konuları kitaplardan okumalan gereken Avrupa'lıların aksine, biz bu konuları toplu-mumuzda görebiliriz. Çünkü değişme halinde olan bir toplu-mumuz var. Kapalı bir zirai iktisat sisteminden, tüketimci ve komprador bir burjuvazi sistemine geçmekte olan bir toplum. Dolayısıyla bu toplumda sosyolojik eserler görebiliriz. Üretimi, zirai üretim esasına dayanan eski, kapalı bir köye baktığımızda, bu köye bir dükkan açılmadan önce bir seyyar satıcının geldiğine şahit oluruz. Köye, bir kaç top basma, çeşitli ufak tefek şeyler getiriyordu. Bunları şehirden veya çevre köylerden getiriyordu, burada köy meydanında bağırıyor, mallarını tahıl, pamuk, yün.... gibi zirai ürünlerle trampa ediyor, sonra gidiyor, ertesi hafta veya ertesi ay tekrar geliyordu.

Genel işlemler ve toplu (trampa) mübadeleler tarlaların kenarında kurulan mevsimlik pazarlarda oluyor, bu görünüm sonra yavaş yavaş köy dükkanına dönüşüyor.

Dükkan ortaya çıktığı zaman, feodalite bünyesinde burju-

vazinin ilk çekirdeği meydana geliyor. Dükkancının işi, bu köydeki diğer insanlann işinden farklıdır. Onlar mahsulleri topraktan üretiyorlar, bu ise tüketim mallarını şehirden satın alıp buraya getiriyor. ,

Onlar zirai üretim yapıyor, bunlar ise el üretimine veya küçük sanayi üretimine sahip. Bu parça satıyor, o buğday satıyor. O mal mübadelesi yapıyor, buğday verip yün alıyor, ama bu, para ile alış veriş yapıyor.

Para ile yapılan alış veriş, mal mübadelesinin (takasın) yerini aldığında orada burjuvazu meydana geliyordu. Bu burjuvazi ister küçük bir grup şeklinde olsun, isterse bir fert şeklinde olsun sonuç aynıydı.

Bu dükkancı ne iş yapıyor?

Geliyor, şehirden veya diğer çevre köylerden para ile yeni çeşitler satın alıyor (çünkü parası var) getirip bu, köyde halka sunuyor. Bu malların tüketiminin, bu köyde henüz bir geçmişi yoktur. Halkın zevkleri yavaş yavaş değişiyor. Halk, bu elbiselerle, eşyalarla, yiyeceklerle ve yaşayış gereçleriyle tanışıyor, bunları satın alıyor. Böylece dükkancı köye yeni bir tüketim sokmuş, fakat yeni bir üretim getirmemiştir, masraf yenidir. Ama küçük mülk sahibi (feodal) veya ailesi şimdiye kadar paralannı biriktiriyor, fazla arazi satın alabiliyor, mevcut mülk ve arazilerini daha mamur yapabiliyor, fazla sürü alabiliyor. Mekke, Kerbelâ ve Meşhed'e gidebiliyor veya düğünler, şenlikler yapabiliyor, bahşişler verebiliyordu. Şimdiyse bütün o paralar, bütün o topraklar, hatta bütün o sürüler yavaş yavaş bu dükkana gidiyordu.

Kendisi, elbisesi değişiyor. Cübbeyi çıkarıyor ceketli ve pantolonlu oluyor. Hanımı adi pamuktan olan çarşafı çıkarıyor,

şehir çarşafi giyiyor. Sonra davetleri ve ziyafetleri değişiyor. Evinin döşemesi değişiyor. Evinin binası ve yapı şekli değişiyor, sonra şivesi değişiyor. Üretiminden başka, yavaş yavaş her şeyi değişiyor.

Tüketim hızlı bir şekilde yukarı çıkıyor, üretim ise, klasik bir şekilde aşağıya düşüyor veya en azından sabit kalı-yor.Dükkancı

borcumuzu hesap defterine yazıyor. Peşin alabilmemiz mümkün değil deyip, borç alıyoruz. Borcumuz yavaş yavaş üçbin, dörtbin, beşbin tümene... ulaşıyor. Böylece, ikinci sene daha fazla tüketim oluyor, daha çok mal sunuluyor. Dükkanın mal listesi artıyor, taksit aruyor. Devamlı Hacı Ağanın anbarına giden şimdi birden Mirza'nın dükkanına gidiyor!

Konu bu ailenin bir sene boyunca yapmış olduğu tüketimdir. İkinci sene tüketim daha çok artıyor. Ama üretim ve harman sabittir, artmamıştır. Dükkancıya iki bin tümen fazla verirse, kendine harmanın dibi kalıyor ve ödeyemiyor. Gelecek yıla devrediyor, vakti gelince o yılın masrafı da eklenince tekrardan artıyor. Üçüncü yıl, dördüncü yıl, devamlı borç, devamlı taksit, devamlı daha çok ve daha çeşitli tüketim ve masraf. Mahsul artık dükkancıya cevap veremiyor. Arazinin temeline $_{v}$ el atıyor. Bağ gidiyor, koyun gidiyor, parça parça mülk gidiyor. Yeni tüketim ve masraf hücum ediyor-, bir dükkan iki oluyor, iki dükkan üç oluyor, hep boş anbarlar-dolu dükkanlar. Hacı Ağa hergün içten tükeniyor, dükkancı onu emiyor. Burjuvazinin tüketim güvesi, feodalitenin canına düşüyor. Bu, sayın Hacı ağanın mecbur kalıp gece yarısı köyden kaçmasına kadar devam ediyor. Yani feodalite yıkılıp, yerine burjuvazi geçiyor.

Feodalitenin içinde, burjuvazinin meydana gelmesi denilen sosyolojik aslın anlamı budur! Burjuvazi yavaş yavaş gelişiyor, yeni bir tüketim meydana getiriyor. Sonra tüketim düzenini değiştiriyor, feodalite düzenini zayıflatıyor, kendi düzenini daha da egemen kılıp burjuvazi devrimi noktasına kadar ulaşıyor.

Burjuvazi devrimi, artık o mülk sahibi ağanın egemen olmadığı, beyefendi burjuvanın egemen olduğu zamandır.

Hanlar, derebeyler, ağalar, asiller, hacı ağalar, hacızadeler ortadan kalkıyor, artık devran yeni gelmiş köksüz ve başsız para babalarının eline geçiyor. Asilliğin artık bir değeri kalmamıştır. Para, ticari hayat ve esnaflık, büyük mülkiyete dayanan zirai'üretimin yerine geçmiştir. Şimdi yeni bir örnek verelim: Bu konu, sosyolojinin iktisadi bir konusudur. Konumuzla ilgisi hedir?

Konu sınıfsal ahlâk ve sınıfsal düşünce tarzıdır.

FEODAL YAPI ve BURJUVAZİ

Eğer bu meseleyi dikkatli bir şekilde açıklayabilirsek, dünya aydınlarının zihninde kötü bir şekilde ortaya konulmuş olan bir konu açıklığa kavuşmuş olacaktır. (D feodalite döneminin özel bir ahlâkı vardın

1- Asilliğe dayanma.

2- Kapalı dünya görüşü.

3- Durgun hayat.

4- Sabit ve değişmez kutsallar.

5- Asil, köklü ve sağlam sosyal gelenekler.

6- Donmuşluk, geçmişe tapma, ecdatperestlik, ailevi adet ve gelenekleriyle övünme.

7- Gayret, mertlik, cesaret, cömertlik, misafirperverlik, büyüklere saygı, fedakarlık, kavmi taassup, manevi değerlere sevgi... gibi kendine özgü ahlâkı değerlere genel bir dayanma. Bilahere kuvvetli dini duygu. Bu özellikler bu dönemin ahlâkı hayatının bazı esaslarıdır.

8- Yenilikçilik ve yenilik getirilmesinden korkulması. Değişim ve dönüşümden korkulması. Dışarıdan yüklenen unsurlara karşı daha çok direnme, kapalı feodalite dönemi toplumu-nun özelliklerindendir.

Yeni olan hiçbir şeyi kabul edemiyor. Hatta süslenmesini bile değiştirmeye hazır değildir, korkuyor. Elbisesini değiştiriyor, yüzünün süsünü değiştirmiyor, boynunu vermeye hazırdır ama bıyığını vermeye hazır değildir. Geleneksel usul, adetler, teşrifat, sosyal tören, kavmi duygular, ekonomik ilişkiler, ahlâki meseleler de din vasıtasıyla destekleniyor, kutşallık kazanıyor. Efendiler ve halkın ilişkileri, geleneksel mülkiyet ilişkileri, sosyal ilişkiler, hatta elbise giyimi, süsleniş, geleneksel hayat tarzı din aracılığıyla kutsallık kazanıyor. Bu kutsama dinin resmi temsilcileri vasıtasıyla yapılıyor; bunlar egemen sınıfa bağlı olup, halkın efendilerine bağlanmalarını bile din vasıtasıyla temin ediyorlardı.

Binaenanaleyh gelenek, ahlak, din sosyal ilişkiler ve mülkiyet haklarının hepsi bir dokuya sahiptir. Dünyanın kutsallaştırılması,

bu dönemdeki dinin en büyük özelliklerinden birisidir. Onun yenilik getirilmesine karşı direnmesi, yeni bidat ve hayatın değişmesine karşı çıkışıdır.

İnsani ruh bu dönemde geçmiş ile övünmektedir. Ecdadıyla, babasıyla, dedesiyle, hanımefendi babaannesiyle; ailesiyle, ecdadının gelenek ve hatırasıyla övünmektedir. Eskiyi, olan her şekliyle korumak istiyor, onunla iftihar ediyor. Geçmişe tapmaktadır. İkincisi, yeniye karşı şiddetli direnme ve karşı koyma, gelecekten korkma. O halde feodalite döneminde duygular, ahlâk ve ruh açısından iki temel esasa dayanmaktadır denilebilir:

Geçmişle övünme veya geçmişe tapma ile gelecekten korkma, yenilik getirilmesine karşı direnme. Gelişmiş dükkancı ve burjuvanın tam aksine. Bu burjuva, o feodalin aksine ra-iyye (köylü) sınıfından çıkmıştır, şimdi orta sınıfı meydana getirmiştir. Bu orta sınıf, raiyyeden yukarıda, efendilerden aşağıdadır. Ecdadı hanzade, ağazade, asilzade v.b. lakaplarla anılan kimseler değildir ve olmamıştır, kendi toplumunda bir kökü yoktur. Halk ona bir asil unvanıyla bakmıyor, alışılmış basit bir insan olarak bakıyor-, sadece yeni bir işin esnafıdır, zamana yetişmiştir, yeni bir kesesi var, parası var, zengindir; ama şahsiyetsizdir, ailevi ve kan asaleti, şerefi bulunmamaktadır, toplumun nazarında o bir "yeni yetmedir", yeni bir kimsesdir, zamana yeni yetişmiştir.

Geçmişi yenilenen geçmişin hatırasının zevk ve övünç verdiği feodal için geçmişin hatırası, artık hakaret etmektedir.

Feodalin geçmişe tapan ve geçmişin geleneğini seven biri olması oranında, burjuva geçmişten bıkmıştır... Geleneğin yok olmasını, geçmişle ilgiyi kesmek ister. Zira-geçmiş feodal ile ilgiliydi. Geçmişte feodal için hürmete inanılıyordu, ama burjuva şimdi başlamıştır. Feodal bitmek üzeredir, burjuva ise başlamak üzeredir. O, kendiliğinden geçmişi istemektedir, bu ise geçmişten bıkmıştır. O, geleceğe ve yenilik getirilmesine karşı direnmektedir, zira her değişim ve yenilik onu sarsmakta, aksine burjuva istikbal hazırlamaktadır.

Burjuva, sadece yeniyi kabul eden değil aynı zamanda yeniye tapandır. Bu yüzden burjuva, açık ve değişen bir dünya görüşüne sahiptir. Bunun aksine, feodalin dünya görüşü kapalıdır, sabittir. Yaşam sınırı, sadece kendisi, atının merası, sürüsü, kabilesi ve arazisidir. Sadece bunları görmüş, dışarıya gitmemiştir. Ama burjuva şehri, çevre köyleri, etraftaki kabileleri görmüştür. Çünkü esnaflık hareketlidir, çeşitli üretim sistemlerini ve çeşitli insanları, daha açık bir dünyayı görmüştür. O halde burjuva dünyayı daha açık ve daha geniş, değişme ve hareket halinde görüyor. Geleneğe, sosyal adetlere ve merasimlere düşmandır. Geleceğe, değişime, dönüşüme, her şeyi döküp yeniden yapmaya aşıktır.

Eğer bunların ikisini ahlâk ve fikri görüş açısından birbirle-riyle karşılaştırırsak, burjuvanın mümtaz bir özelliğe sahip olduğunu görürüz. O da şudur: Burjuvada değişme yeteneği, yani ilerleme yeteneği geniştir. Çünkü hareketli bir tiptir, açık bir dünya görüşüne sahiptir, geleceğe yönelendir, geçmişle bir bağlılığı yoktur, sabit ve gelenekçi sınırların esaretinde değildir. Halbuki onun arkadaşı, yok oldu veya yok olmak üzeredir. Donmuş, sakin ve durgun bir haldedir; toplumu geçmişteki veya olan haliyle istiyor; görüşü dardır, daima gerilik üzerinde düşünüyor.

Burjuva görüşünün sahip olduğu özelliklerden birisi, ahlâki değerlere insani faziletlere, kutsal sosyal geleneklere ve kendi toplumunun dinine olan inançsızlığıdır. Köylerde, dini merasimlere, büyücülüğe, köyün kutsal şahıslarına -halkın kendileri için kutsiyet ve hürmete inandığı, Seyyid, molla, ağazade ve köyün asillerine- saldıran, alay eden, tenkit edenin bu adam olduğunu görüyoruz.

Evine ilk defa radyoyu getiren bu adamdır. Oğlunu, hatta kızını ilk defa yeni okula gönderen yine bu adamdır. Yeni şehir elbiselerini ilk defa giyen, süslenmesini değiştiren, geleneklerin aksine bu çevrede değişik bir gidişata sahip olan kadın onun karısıdır. Niçin? Çünkü hiç bir şey onu geçmişe bağlamıyor. O toplumun değişmesinde daha çok şahsiyet kazanıyor, çünkü onda eski değerler yoktur, yen değerler kazanmak için

çaba gösteriyor "Hanımefendi teyze" olmayan kadın "hanım" olmak için çaba gösteriyor. Halbuki rakibi toplumun değişmesinde şahsiyetini kaybetmektedir. Binaenaleyh böylesi bir millette burjuva meşhurdun Biz ona, esnaf, tüccar, para babası ve zengin diyoruz ya!

Ard arda şunlan diyebiliriz:

Burjuva görgüsüz bir sınıftır, rüşvet ve paraya düşkündür, aşağılıktır, köksüzdür, geleceğe völeneldir. ilerici ve hareket sahibidir, açık bir görüşle geçmişe karsıdır, gelenekten bıkmıştır, yeniliğe ve bid'ata asıktır, değişme kabul edendir. Asaleti' yoktur, inançsızdır, manevi değerlere inanmaz, tüketime tapar, aşırı maddecidir. Boş ve hareketli bir dünya görüşüyle büyük bir iradeden, yüce faziletlerden, delikanlılık huyundan uzaklaşmıştır, "menfaatperestlik" (otilitarizm) dinine inanmaktadır, çıkarcıdır, hakikati tanımaz. Bilahere hesapçı ve tüccar bir ruha sahiptir.

Tarihte, 16 ve 17. asırlarda Avrupa'dan aydınların geldiklerini okuyoruz. İşte o gelenler bunlardır (burjuvalardır)!

Bunlar bir sınıf şeklinde ortaya çıktılar. Özellikle onaltıncı ve onyedinci asınlarda bir burjuvazi sınıfı şeklinde. Yani feodalite sınıfı, tamamen bunların eli altında ezildi. Bu sınıf, tüccarlar, fabrikatörler, zenginler ve sermayedarlardan oluşuyordu. Bunlar iş başına geldiler. Bunlar, Avrupa'da geleneklere adetlere törelere, merasimlere, hatta feodalite döneminde kiliseler tarafından yerine getirilen ibadetlere karşı çıktılar.

Karşı çıktıkları şeylerden birisi de hakim dinin hükmettiği şekildi. Çünkü o tarz şeklfdir, feodalite dönemine uygundur. Burjuva sınıfsal şuura sahip hareketli bir tiptir; yenilikçidir, geçmişten bıkmıştır, açık dünya görüşüne sahiptir, değişme

ve dönüşmeyi şiddetle kabul eden bîr tiptir. Bu adam dine karşıdır; iki anlamda dine karşı olması mümkündün

Toplumdaki halkın, eskiden iman ettiği genel din görüşünü kabul etmiyor, bir dini reforma taraftardır. Yeniçağdaki protestanlar bunlardır. Yani mevcut dine, katolikliğe, kiliselere itiraz eden kimselerdir. Protestanizmi takip edenler, burjuvaziye bağlı dindarlardır. Yani sermayedar ve sanatkâr sınıfa bağlıdır. Ortaçağın sonlannda Avrupa'da ortaya çıktılar. Bunlar Katolik kilisesi ve papayla zıtlaştılar. Çünkü Katolik kilisesi ve papa ortaçağdaki feodalite düzenine bağlıydı.

İkincisi bu burjuvaziden olan kimselere daha çok dinsiz ve dine karşı olma yanlısı demek gerekir. Çünkü dine karşı olanlar sonradan meydana geldi. Dine karşı olan cephe protesto edip, protestanizmi meydana getiriyor.

Katolik mezhebini bir mezhep çeşidi olarak kabul etmiyor. Aslında dini bir korku ve endişeleri yoktur. O adamın eline geçen her çeşit silahla eski geleneklere karşı mücadele etmesi gerekiyor. Yeni toplumu yeni tüketimlerle, yeni masraflarla, yeni halkla, yeni değerlerle ve yeni ilişkilerle meydana getirebilmesi için mücadele etmesi gerekiyor ki; böylesi bir ortamda, orada iktisadi ve sermayedarlıkla ilgili faaliyetlerini daha iyi yapabilsin. Hangi durum sermayedarı daha zengin yapıyor? Genel tüketim.

Binaenaleyh, yeni bir harcama biçimi geliştiren burjuva eski geleneklerle; bu cümleden olmak üzere, gelenekleri ve geçmişteki tipi koruyan din ile mücadele ediyor ki, toplum yeniliği kabul etmeye, değişmeye ve yeni tüketime karşı direnmesin; toplum burjuva üretiminin tüketim ve satış pazarı olsun. Haçlı savaşlarından sonra Avrupalılar doğu ile temas kurdular. Da-

ha sonra müslümanlardan modern gemi yapım tekniğini, yer haritasını yapmayı, pusulayı, deniz yollarını öğrendiler.

Burjuvazi bunları öğrendikten sonra, denizcilik başladı, sonra Amerika keşfedildi, daha sonra Afrika'da, Latin Amerika'da, Kuzey Amerika'da sömürgecilik meydana geldi. Doğu ve batı ticareti başladı.

Durgun ve kapalı feodalite yıkıldı. Sermayedarlık, köle ti- ' careti, fabrikatörlük ve uluslararası ticaret gelişti. Burjuvazi, feodaliteyi ortadan kaldırdı.

Tam bu sırada burjuvazinin dikkatli gelişmesi, burjuvaların kuvvet kazanması, para hayatı, ticaret ve tüketimin ilgi toplaması, maddi hırs isteğinin artışı, "iktisatperestlik" ruhunun kıvamını bulması, hırs ve servet yığmaya karşı yeni aşk, milletlerin ve yeni ülkelerin sömürülmesi, Avrupa'nın iktisadi ve maddi kuvvetinin üst düzeyde tutulması, iktisadi, sosyal ve üretimsel alanlarda burjuvazinin feodalite aleyhine isyanı ile uyumlu olarak fikri ve itikadi alanda uyum halinde olan, aynı hedefi paylaşan iki hareketin ortaya çıktığını görüyoruz.

Hayret edilecek şey, bu iki hareketten birinin dini olması diğerinin dine karşı olmasıydı.

Bu sırada realizm hareketi de genişledi. Yani maneviyatçı kafa yapılarından, irfani duygulardan ve ahlâki ideallerden dönüş, maddi hayatın gerçeklerine ve olaylara yöneliş. İktisadi hayatın, dünyacı ruhun ve zeminf görüşün asaletine yöneliştir. "Hakikati arama" esası yerine, Bacon'un bahsettiği "kudret isteği" aslının ilanıdır.

Naturalizm, mateıyalizm, rasyonalizm, radikalizm, liberalizm (hürriyet, ama maddi içgüdüleri ahlâki sınırlamalardan ve sınırlayıcı kanunlardan kurtarılması hürriyeti), hatta demokra-

si (orta sınıf olan burjuvazinin, egemen sınıf olan asillerin yerine geçmesi) bilahere "fert ve menfaat" dini (individualizm ve otilitarizm) isimleriyle, bütün bunlar, yeni doğmuş burjuvazinin konuştuğu yeni bir lisan idi.

***** BURJUVAZİ NE ISTlYOR?

Burjuvazinin alimleri kimlerdi?

Hatipler; gelenekçi sınıfa, eski asillere, yok olmak üzere olan dinf ruhanilere bağlı hatip ve sözcüler, maddeci aydınlardı. Dolayısıyla ilmin din ile zıtlaşması, tesadüfi bir şey değildi. Bize ve bütün aydınlara şunları söylemeye çalışıyorlardı:

Onaltıncı ve onyedinci asırda bir anda ortaya bazı dahiler ve aydınlar çıktı. Ansızın, ortaçağın alçalmış olduğunu, dinin el ve ayak kesen bir şey olduğunu anladılar!

Dine muhalefet edilmesi gerektiğini ve toplumu kurtarıp bağımsızlığa kavuşturmak gerektiğini anladılar.

Bilginler, bu yeni asır döneminde ansızın "aydınlandılar" (!), ilim, dinin sınırlamasından kurtuldu ve dinin hurafe olduğunu anladı.

Böyle bir şey ne oldu, ne de sosyolojik açıdan böyle bir şeyin olması mümkündür. (Çünkü) iktisadi bir köken taşıması gerekir, sınıfsal bir kök taşıması gerekir.

Meseleyi, itîkadi dayanağına göre tenkit etmediğimi görüyorsunuz. Dine karşı olan bu düşünce tarzına dini açıdan saldırmıyorum, belki meseleyi sınıfsal sosyoloji temelinde, hatta iktisadi altyapı ve toplumun maddi değişmesi kanunu esasına göre ortaya koyuyorum.

Bu aydınların, yeniçağın başlangıcındaki aydınlar hareketinin, bugünkü Avrupa medeniyeti ve ilminin iktisadi alt yapısı nedir?

Bu fikri ve ilmi değişmenin iktisadi alt yapısı, burjuvazinin ve burjuvazi üretiminin gelişmesidir; zirai üretimin ve feodalite sistemi üretiminin ortadan kalkmasıdır. Binaenaleyh onaltı ve onyedinci asırlarda din ile mücadele eden aydının silahı felsefe ve ilim idi. Ama kökü buıjuva sınıfıdır, ruhi durumu, hedefi, ahlâkı, burjuvaziye özgü ahlâk ve ruhtur.^

Burjuvazi ne istiyor? Din ile niçin zıtlaştı?

Daha önce de söylediğimiz gibi katolik mezhebi feodal geleneklerin bekçisi idi, burjuvazinin o geleneği ve o sınıfı ortadan kaldırması gerekiyordu. Toplumu maddeci bir topluma; bir pazara dönüştürmesi gerekiyordu. Yani toplumu modern tüketimlerleavlaması gerekiyordu.

Burjuvazinin silahı neydi?

Silahı: 1- İlerleme 2- İlim 3- Hürriyet 4- Maddi gerçeğe (ve materyalizme) yöneliş idi.

Onsekizinci ve ondokuzuncu asırlarda bu silaha, "hayatın lezzeti", "ferdin asaleti veya kendi ekseni etrafında olma": din-lerin vadettikleri cenneti yeryüzünde icad etme felsefesi; tüketimin asaleti felsefenin, bütün diğer felsefi ve ahlâki asaletlerin yerine konulması ilave edildi. ^ ani, "deöerleri bırak, ken-di menfaatına yapış, her şey budur!" felsefesi. Bu burjuvazinin yöntemindendir. Binaenaleyh burjuvazi, ilmi alıp, bir silah olarak dine karşı çevirdi. Yeniçağda sebepsiz yere, bir zaruret ve sınıfsal hareket olmadan, parlak dehaların doğmasıyla, ilham, keşif ve ilmi gözlemle bu şekilde dine karşı çıkan, ilmin kendisi değildi. Tıpkı ortaçağda dinin feodalizmin elinde bir silah olması gibi.

Burjuvazinin başanya ulaştığı dönem olan yeniçağda da, ilim burjuvazinin elindeki bir silah oldu. Daha önce dediğimiz gibi hedefi dini ortadan kaldırmaktı. Din, feodalite döneminin kültürel alt yapısı idi. Burjuvazi döneminde, yeryüzünde bir burjuvazi cenneti icad etmenin peşindeydi. Burjuvazi cenneti ne demektir? Burjuvazi cenneti, maddi hayat için özel bir felsefe.meydana getirmektir.

Hangi felsefe? Refah felsefesi.

Müreffeh bir hayat ve maddi tüketim.

"Hakikati tanımaya ulaşmak için yaşayalım" diyen, geçmişteki dini parolanın aksine, şu slogan ortaya çıktı^ldakikat-ları tanıyalım ki güzel yaşayalım*, "hayat için tüketim" sloganı "tüketim için hayat" oldu. Bu sloganlar, yeryüzünde daha iyi yaşamak için, burjuvazinin tüketim cennetini icad etmektir.

Dinin, ask. tapma, fedakârlık, ahlâki değerler, ruhi ve manevi yükseliş, kendini feda etme, şehadet, temizlik, dindarlık ve insani mükemmelliğe mükafat olarak ulaşacaksınız, dediği cenneti, burjuvazi ve burjuvazi felsefesi, "biz onu yeryüzünde yapıyoruz" diyordu.

---- *i*

Neyin yardımıyla?

Bütün onlann yerine sadece iki şeyle; "sermaye" ve "ilim". Sermaye ve ilim el ele verip tekniği doğuruyorlar, teknik dinin

yerine geçiyor.

Burjuvazinin ilim ve sermayeyi uzlaştırıp birlikte yorumlaması budur. Para ile ilmin gayn meşru evliliğinden yeni teknik doğdu.

Makina, ilim ve paranın birleşmesinin gayrı meşru çocuğudur. Alim ile zengin birbirleriyle evlendikleri zaman hangisinin karı hangisinin koca olduğu bellidir.

İlmin yeni işlevi, yani dinin davacısı ve muhalifi olması; insanlığın hidayeti iddiasında olması ve ilme yapılan bütün o övgüler burjuvazinin işiydi. Bunu, ilmin kendisine ilerleme ve kudret ortamı sağlaması, yeryüzünde paranın egemenlik alanını genişletmesi için yapıyordu.

İnsanlık için ilan edilen yeni slogan, "kudret, servet" idi, bu slogan burjuvazinin sloganıydı. Ama alim de onun lisanıyla bu sloganı söylüyordu. Biz şimdiye kadar bu slogan tarafından aldatıldık. Eski bir şairin ifadesiyle durum şöyle olmalıydı: " Bilgi ve para nergis ve kırmızı gül gibidir, birlikte tomurcuklanmazlar." Ama burada bu şekilde ortaya çıkmadı. Bu iki daimi düşman, yani paraya daima muhalif olan ve maddi hayattan bıkmış olan ilim ile, ulemaya ve ilme ihtiyaç duymayan maddi hayat birlikte bir anonim şirket kurdular. Yeni ilişkiler ve bugünkü insan meydana geldi. Bu, tüketim hayatının inşasıdır. Bu, ilmin paraya sağladığı yardımla doğan yeni hayat felsefesidir. Ama bunlar alimce sloganlardı.

İlmin sadece dine muhalif olmakla kalmayıp, aynı zamanda felsefe ve ahlâka da aykın olması ve aykırı olmaya devarp etmesi tesadüfi bir şey değildir. Aslında ilmin vönü ve durumu da değişiyor. İlmin her zamanki endişe ve kaygısı eşyanın özünü ve zatını araştırmaktı, insanın gerçeğini, hayatı ve hedefi tanımaktı. Daha sonraki hedefi hakikati araştırmaktı. İlim bu hedefinden saptı. Benim sadece işaretler, eşyanın zahiri özellikleri, işaretler arasındaki ilişkiler ve maddi tabiat kanunlarını keşfetmekle işim var, dedi. O da hakikati bulmak için de-ğil, bunları kudret ve menfaat kazanma yolunda istihdam et-

mek için.

1 ■*

Bu sesin, ilmin taklit ettiği burjuvazinin sesi olduğunu görüyoruz. Bu ilim, hiç bir sırrı ve gizliliği keşfetmeye, hiç bir meçhule ve tabiat ötesine muhtaç değildir. Ölümden sonrayı düşünmüyor. Aslında ölünden sonra diye bir sınırlama da yoktur. Her şey budur, bundan başka bir şey yoktur. İçinde bulunduğumuz, ömür adını taşıyandan başka bir şey yoktur. İnsan hayatı, refaha ulaşmak ve bunun yolu olan tüketimi temin etmekten başka bir şey değildir. Bunun vasıtası ise ilimdir. Ama hep zengin ve buıjuva sınıfının faydasına!

Burjuvazi iktisadi asalet ve tüketim asaletinin temellerin niçin sağlamlaştırmak istiyordu?

İlim, paranın yardımıyla dinin söylediğinin aksine, bu hayatta teknik, makina ve tabiatı tanımanın aracılığıyla, tabiatı istihdam ederek cennet yapabilirdi.

Cennet neredir?

İşlerin kolay ve çok az bir çabayla olduğu yerdir. Çünkü, ilim ve teknikle bol tüketime, geniş masraflara, müreffeh bir hayata ve iktisadi refaha ulaşılabilir. İnsan için madde ötesi faziletlere, harikulade değerlere, bütün o tabiat üstü ideallere inanan, insanı Allah'ın ruhunun görüldüğü yer olarak gösteren ve bunu isteyen ilim, ansızın görüşünü değiştirdi. İnsan iktisadi bir hayvandır dedi! Eğer tüketimi temin edilirse artık başka hiç bir şeye ihtiyacı yoktur, dedi.

İlmin ansızın tavır değiştirmesine hangi olay sebep oldu? Görüşü neden bu kadar aşağılık oldu? tnsan ilmin nazarında neden bu kadar hakir oldu, yükseklere yönelişi kaybetti? İlim-, dinin hizmetinden çıkıp, paranın hizmetine girdi. Diğer taraftan ilim, halkın takva, ahlâk, insani tekâmül, alın yazısı, alemin tanınması ve yarın için olan kaygısını, varlık aleminin sırrını, vücudun hakikatini, doğru yolu ve olması gerekeni ortadan kaldırdı.

İnsanın zatından kaynaklanan, dinin ve felsefenin daima cevap verdikleri; son kaygısını yok etti. Niçin?

İnsanı, burjuvazinin kirli emellerine hazırlamak ve onu sınırlı yapmak için. İktisadi tüketim ve üretim hayatını diğer taraftan burjuvazinin ideallerini, sermayenin ve paranın heveslerini, ilmf kudretin ve mantığın yardımıyla yeryüzünde gerçekleştirmek için yok etti. Bu yüzden onaltı, onyedi, onsekiz, ondokuzuncu asırların ve yirminci asrın ilk yıllarının heyecanlı sloganı şu idi:

M"Ey insanlar! Bu vesveseleri bir tarafa atınız-, o sözlerle hiç bir işiniz olmasın; onların hepsi hurafedir. Yiyelim, içelim, içgüdülerimizi doyuma ulaştıralım, bunun dışında başka hiçbir şeyle işimiz olmasın; gerçek hayat ve realizm budur." Bunu, ilim söylüyordu, ama bu şive buıjuvazinin şivesiydi. Burjuvazinin hayat ilkesi, yeryüzünde Cennet icad etmektir. Hayat felsefesi tüketim asaleti idi.[41]

Burjuvazinin hayat ideali neydi?

Hüküm oldukça, daha çok faydalanmak.

Ama hangi faydalanma?

İlmin burjuvazinin yardımıyla, daha doğrusu burjuvazinin,

ilmin yardımıyla yapmak istediği faydalanma.

Nasıl bir faydalanma? „

Maddi faydalanma. Para iman yapmıyor, para mal yapıyor. Eğer bütün ihtiyaçlarımız üretilen mallarla doyuma ulaşırsa kendisi yeni ihtiyaçlar yaratıyor, onları tekrar kendisi gideriyor.

Propaganda ne yapıyor? Evinizde oturuyorsunuz. Maddi hayatınız için gerekli her türlü araca sahipsiniz. Sofranızdaki gereçler ve yiyecekler de yeterli. Evinizde yeterli mobilya ve mefruşat var, hiç bir şeye ihtiyacınız yok. Mesela evinizdeki radyonun veya televizyonun düğmesini açıyorsunuz, size yedi tane yeni sun'i ihtiyacı zoraki yüklüyor. Ertesi gün o mallan satın almanız için sizi, eşinizi ve çocuğunuzu peşlerine gönderiyor. Sonsuza kadar yeni masrafların peşinden koşmanız gerekiyor.

Burjuvazi sadece tüketim mallarını üretmiyor ki hepsine sahip olsun, tüketim ihtiyacını da yaratıyor. Bununsa hiç bir zaman nihai sınırı yoktur.

1962 yılında Avrupa'da (ev ekonomisiyle ilgili) bir sergi vardı. Ben ev ekonomisi ile ilgili araç ve gereçlerin sayısı ne kadar ki uluslararası bir sergiyi gerektirsin diye düşünmüştüm?

Sonra ikinci sene bu mağazaya gittiğim zaman mutfak araçlarının sınırlı olduğunu gördüm. Araçlardan birisi tereyağı alma maşası idi. Bunun tek görevi bunların veya masa başında oturan hanımların, onunla tabağın içinden tereyağı alıp yiyeceğinin üzerine bırakması idi.

Tereyağı alma maşası geçen sene 3-4 çeşitten fazla değildi, ama bu sene 700 veya 800 çeşittir, bu sonuç insanı gerçekten şaşırtıyor. Serginin özel bir bölümü tereyağı alma ma-şalanna mahsus. Bu beyefendi ve hanım daha önce tereyağını kaşıkla (yemek yediği kaşıkla) alıyordu.

Ama şimdi, eğer tereyağı almak istiyorsan, bu maşayı alman gerekir. Eğer tereyağını ekmeğine veya yiyeceğine yıldız şeklinde sürmek istiyorsan, onu alman gerekir. Eğer nergis şekli vermek istiyorsan, bunu alman gerekir, baklava şekli vermek istiyorsan diğerini alman gerekir. Evet, kaç tane gül şekli ve geometrik şekil var?

Sayısız mı? O halde, bunladın tamamını satın almak gerekir, en azından 10,12 tanesini saun almanız gerekir. Eskiler gibi davranmak olmuyor, istekler var. Eskiden kaşıkla tereyağı alınıyordu, tereyağı alma maşası yoktu.

Burjuvazinin bize sadece tüketim ve masraf vermekle kalmadığını, aynı zamanda bize yeni ihtiyaçlar da verdiğini görüyoruz. Çünkü ilim onun emrinde, onun isteğine bağlı. Sosyoloji, psikoloji, teoloji, ahmak tanıma bilimi, edebiyat, propaganda, reklam, sanat... hepsi onun emrinde ve onun isteğine bağlıdır. Böylece durmadan ihtiyaç yaratıyor, yeni ihtiyaçla yeni insan tipi yapıyor, sonra onun ihtiyacını da kendisi gideriyor.

/O Tarihin bütün nesillerinden daha çok eziyet çekmemize

j rağmen, sevinerek söyleyeyim ki biz çok mesut bir nesiliz, ln-*)* sanın dert ve yenilgisi dönemlerini gördüğümüz için mesut bir nesiliz.

\ Acaba gerçek dert ve yenilgi, yalancı ümit ve sevinçten

daha iyi değil midir? Şuurdan doğan dert, akılsızlıktan doğan dertsizlikten daha iyi değil midir?

Ben yirminci asnn ikinci yansında olduğum için çok sevini-orum, eğer ondokuzuncu asırda olsuydım burjuvazinin yir-linci ve yirmibirinci asırda yeryüzünde yapmak istediği çenet için ahmakça slogan atardım. Şimdi burjuvazi cennetinin apılmış olduğu bir zamanda, gözlerimle üç asırdır ilmin, Sami-ri'nin paradan buzağısı olduğunu görüyorum. Altından yapılmış ve aldatıcı bir şekilde, ama ruhsuz, ruhaniyetsiz, manevi-yatsız, yalancı, sahte banka parası ortaya çıktı ve ahmaklan kendine secde ettiriyor.

Şu anda kurulmuş olan, burjuvazi cenneti ne demektir?

Bu cennet; bütün insanlar için değilidir! Bu burjuvazi cenneti, bu tüketim hayatı, kapıdan ve duvardan Avrupa'nın yüzüne yağan bu nimet bolluğu, havadan gelmemiştir. 1.5-2 milyar insanın açlık bedeli ile meydana getirilmiştir. Ama her halükârda kendisi için, yani Avrupa burjuvazisi için, üç asır önce yapılmıştır. Orada her şeyi bulmak mümkündür. Tanzanya elmasını, Mısır kenevirini, Kamerun kahvesini, Küba şeker kamışını, Cezayir şarabını, Hind çayını, Vietnam kauçuğunu, Ortadoğu petrolünü bulmak mümkündür. 0 halde bütün dünya, onların yeme, içme, yatma ve yiyecek çiftliğidir. Onların sömürüsüne uğramış bütün milletler, Avrupa'nın bu kirli cennetinin karneli ve ücretli işçileri değil midir?

Bütün bunlara rağmen bu cennette, Avrupa'lı insanın nasıl yaşadığını görmek gerekir. Şaşılacak şey şudur ki, bu insan, sonunda üç asırdır söylediği sloganlara ulaştı. Şimdi onun iktisadi mal kalemlerinin %10'u temel ve gerçek masraflarıdır. %90'ı ise eğlenme masraflarıdır.

Bu faydalanmadan çok, başka neyi istiyor?

İkinci olarak da ilim, ideal ve iddiasına ulaşmıştır. Yeryüzünde maddi hayatı ve tabii kuvvetleri uyuşturmak için bir teknik meydana getirmiştir. Tüketim asaletine dayanan bu hayatı kurmayı başarmıştır. Ama tahmin edemediği şey, yirminci asırdaki hayatın ve bugünkü insanın en büyük hakikati, bu insanın böylesi bir burjuvazi cennetinde isyan etmesidir.

Kur'an'ın deyimiyle, tıpkı Âdem'in ilk cennet bahçesinde "isyan etmesi" gibi. Herşeye sahiptir, gönlü neyi isterse onu yiyordu, buna rağmen isyan etti. O, yasak ağacın meyvesinden yedi. Tüketim hayatına bağlı olan bugünkü batı insanı ve iler: lemiş burjuvazi hayatı dünya emperyalizmi aşamasındadır.

Dünyaya, uzaya, göklere egemendir-, dünyanın beşeri bütün sofralarına ve nimetlerine el uzatmış, yiyor. Ama isyan etmiştir. Müreffeh hayatta, yararlanmada ve refahta isyan etmiştir.

Bugünkü insanı isyana teşvik eden yasak meyve nedir? İnsani şuurdur, uyanıştır. Ansızın ilmin de var olduğunu hissetti. İlim ise üç asırdır ona yalan söylüyor. Kapitalizmin uşağıdır, insanın zahitliğini hidayete yönelten kılavuz değil. Ona "sen insansın" demiyorlar, bu ne demektir?

Bugünkü insanın bu kudret ve tüketim sloganı artık yeterli değildir. Zira her ikisine de ulaşmıştır, başka bir şey istemiyor.

Bu slogan ve isyan, özellikle dünyadaki bütün geçici maddi eziyetlerin ve açlıkların giderildiği bir zamanı başlatmıştır. O zaman, üç asırdır ilmin gizlediği, halkı vazgeçirdiği, burjuvazinin ticari görüş ve kültürünün yaydığının dışında, dünyayı anlayacağı bir dünya görüşüne ihtiyaç duyuyor. Hayatın anlamı nedir? Ne için olması gerekir? Bu kadar kudretle ve bu kadar refahla geçirdiği şimdiki hayatın yönü nedir? Bu hayatta, ne tarafa gidiyoruz? Bu burjuvalaşmış ve para düşüncesinde olan ilmin reddettiği, fakat daha iyi ihtiyaçlar olan iman, ideal değer, ahlak, ruh, aşk, tapma, akide ve faziletin yerine hangi şeyi koymak gerekir? Tekrar tüketimi mi? İnsan, isyan ediyor!

Ne ilim cevap veriyor, ne teknik, hatta ne de beşeri ilimler. Bütün bunlar el ele vermiş sadece bir sınıf için, yani burjuvazi sınıfı için yeni tüketimler yaratıyor. Bunlar, onaltıncı ve onye-dinci asırlardaki bütün o iddia, heyecan, dinamiklik, ümit ve geleceğe güçlü bir iman taşımanın aksine, tüketim hayatıyla ilgili fonksiyonlarının sonuna ulaşmışlardır. Bugün yaşlılığın ve yenilginin sonunda, yok olmayla yüz yüzedirler. Hile ve büyük cinayetlere giriştiklerini görüyoruz.

Dün irtica, diktatörlük ve çürümüş aristokrasilerle mücadele eden, büyük Fransız devrimini yapan burjuvazinin, şimdi cellat ve katil olduğunu görüyoruz. Şimdi o, faşizmi doğuruyor, milletleri yiyor, savaş, sömürü ve katliam yaparak ancak ayakta kalabiliyor.

Onbeşinci ve onaltıncı asırlarda ortaçağı yok etmenin, ilmi mahkum etmenin, kilisenin büyük kudretini yenmenin sarhoşluğunu yaşayan, ardarda ilerleyen, icadlar yapan ilmin; bugün, aksine bir çıkmaza girdiğini görüyoruz. Bereşt şöyle diyor:

"Bugünkü insan ilimden bıkmıştır. Zira faşizmi meydana getiren ilim idi'' ve bunu insanlığa zoraki yükledi. Dünyada ilk defa insanlığın üçte ikisinin aç olması düzeyinde açlığı ilim meydana getirdi.

Sınıfsal sömürü ve artık değerin yağmasını bu dereceye çıkaran ilimdir. Sömürüyü ilkel, basit ve acık seklinden alıp bu kadar güçlü, derin^köklü ve şiddetli vapan ilimdir. Dünya milletlerinin kültürel sömürüsünü ortava çıkaran ilimdir. Üçüncü dünyayı çirkinleşmiş kurtzede kuzular yapan ilimdir...

Evet yalan söyleyen ilim, dinin sınırlamasından kurtulmuş ama, şimdi de tanrılarını değiştirmiştir. Allah'ın yerine parayı kendi ilahı olarak almış ve para için her işi yapmıştır.

İnsanı çirkinleştirip, burjuvazinin sipariş ettiği şekile sokmuştur.

Bugünkü insanın dine ihtiyacı, iki sorusuna cevap vermesi içindir.

Birisi, büyük bir manevi dünya görüşü vermesidir. Allame İkbal'in sözüyle; "varlık aleminde, ruhani bir tefsirin" anlatılmasıdır. Hür insanın yaptığı şekilde, egzistansiyalizmin dediği şe-

kilde, -şu anda doğru söylüyor- kendisini onda yabancı ve meçhul hissetmesidir.

İkincisi, yaşamak için insanın hedefine bir yön gösterilmesi veya icad edilmesi. Zira diğer bütün hayvanların aksine insanın en seçkin özelliklerinden birisi budur.

Diğer hayvanlar niçin yaşadıklarını anlamıyorlar. Ama, insana; yaşa dedikleri zaman, hangi şekilde diye sormadan önce, niçin? diye soruyor.

r7 Bu yüzdendir ki insana, sadece hangi şekilde yaşaması gerektiğini öğretmek yetmiyor. Aç olduğu sürece alışılmış hayat \ nimetlerinin ve bağışlarının peşinden gider. Aç olduğu zaman bu sorudan az veya çok uzaklaşır. Ama bu ihtiyacı giderildiği zaman, insan olmanın temel ihtiyaçları, nerede olması gerektiği söz konusu olur.

/

Bu yüzden gerçek dine, mudak dini duyguya bugün daha

çok, daha ciddi, daha hayati bir şekilde ihtiyaç vardır.

Dini (dinleri) dikkatli ve alimce tanımayı gerektiren meselelerden birisi de şudur: Dinler tarihinin dikkatli bir şekilde incelenmesi bize şu büyük hakikati gösteriyor; tarihin gidiş yolunda din iki akıma sahiptir.

Biri insani akım, diğeri ise tarihi akımdır.

İnsani akım ve insani gidiş daima canlıdır. Bugünkü insan, belki geçmişteki insan daha çok dine ve dinin insani gidişine muhtaçtır.

Niçin muhtaçtır?

Çünkü, geçmişteki insanı gelenek ve geçmişe saygı, milliyet, toprak ve kan övünmeleri tatmin ediyordu. Maddi hayat için gösterdiği telaş onu meşgul ediyordu. Ama bugün artık

bunların hiçbiri bir şeye yaramıyor. Bütün bunlara sahip olmasına rağmen insan yine isyan ediyor. Ölüm ve cinnet derecesine ulaşan bir isyan. Bu, geçmişin aksinedir. Geçmişte insanın cehaleti, zaafi, korkusu ve maddi ihtiyaçları din ile karışmıştı, her şeyi dinden almak istiyordu. Şimdi, ilim çoğu ihtiyaçları kaldırıyor, ama kaldırmadığı şey, yüce dindir. İnsana ve hayata anlam bağışlayacak bir din. Bugünkü insan, her zamandan daha fazla bu dine muhtaçtır.

İkinci akım, olumsuz akımdır, tarihe hakim olan akımdır. Bu, insani ve dini yönün zıddıdır. Egemen güçler tarafından, halkın zararına ve aleyhine, mevcut durumu açıklamak için kullanılıyor.

Bu iki din, tarih boyunca birbirlerine? karşı daima mücadele ve savaş halindedir. Bu tarihin sonunda, biz şimdi dini iki görüş açısından inceliyoruz:

Biri bizim zamana ve asra bağlılığımız açısından. Bu asır

ilim Ötesi hir ynrıım arıvnr insanın yasaması inin bir anlam, bi

ruh, bir ip^an ve vüce bir ask arıvnr. ı

İkincisi ise bizim bir dini kültür ve topluma bağlı olmamız açısından. Dinin o olumsuz akımı bütün tarihimiz boyunca hareket ve hakimiyet sahibi olmuştur. Halka, dinin kendisine, ta

rihimize, halkımızın hareketine ve toplumumuza karşı bir fonksiyona sahip olmuştur.

FEODALİTEDEN BURJUVAYAZİYE GEÇİŞİN SONUÇLARI

16. ve 17. ci asırlarda batıda orta sınıf veya burjuva sınıfı adıyla yeni bir sınıfın meydana geldiğini söylemiştik. Yani, parayla iş yapan bir sınıf, ticaret ve esnaflıkla uğraşan, sanayi malları ve el sanatı malları satarak zamanını geçiren bir sınıf.

Burjuvazi meydana geldiği zaman, yeni fikri hareket de şekillendi.

Bu sınıfa şu açıdan orta sınıf diyorlar: Ortaçağda, feodal toplumda ve büyük mülkiyetlerde toplum iki sınıfa taksim ediliyordu.

Birisi asiller (eşraf) sınıfı veya efendiler. Bunlar herşeyin sahibidir. Hem toplumun maddi ve iktisadi kuvvetlerine sahiptir, hem de toplumun manevi, ahlâki, fikri, edebi ve sanatsal güçlerine sahiptir.

İkinci sınıf ise raiyye (köylü, çiftçi) dir. En genel anlamıyla gerek serflik (servaji) dönemindeki "serf\ Yani köle olmayan köylü şeklinde olsun (bunlar toprağa bağlıydı, mülk sahibi arazisini sattığı zaman köylü de satılmış oluyordu) gerek kölelik dönemindeki köle şeklinde olsun (köle toprağa bağlı değildi. Ama mülk sahibinin mallarından biriydi, tıpkı hayvanlar ve eşya gibi alınıp satılıyordu. Efendisi can ve varlığının sahibiydi), gerekse daha ileri ve tekâmül etmiş şekliyle olsun. (Köylü köle değildir, toprağa bağlı değildir, resmen alınıp satılmıyor, ama herşeyden mahrumdur, hiç bir şeyi bulunmamaktadır.)

Bu iki sınıfa en genel bir şekilde, hakim sınıf ve mahkum sınıf denilebilir. "Hakim sınıf" "hakim heyet"ten ayrıdır. "Hakim heyet" topluma hakim olan hükümet biriminden ve hükümeti ellerinde bulunduran kimselerden ibarettir. Siyasi otorite, yasalar, askeri güç ve kudret onların elindedir. Bir gruptur, bir sınıf değil.Ama "hakim sınıf"tan maksat; sosyal güçleri, manevi ve maddi güçleri ellerine geçirmiş olan sınıftır. Hatta siyasi meselelere girmeselfer, siyasi makama sahip olmasalar bile, bu sınıftan olanların her biri sermaye, kudret ve bir grup üzerinde sahip olduğu nüfuzu ölçüsünde hakim sınıfın bir parçasıdır. İsterse hükümetle direk bir ilişkisi olmasın, hatta ona muhalif bile olsun.

Hakim sınıf ile mahkum sınıf arasında bu şekliyle eskiden -kölelik dönemide, feodalite döneminde, serflik döneminde-mutlak bir boşluk vardı. Eski toplumlarda -hatta köylerde bile-açıkça görülebilecek bir sınıfsal ikiliktir. Hatta bu ayınm, çeşitli çehreleriyle mimariyle bile yansımıştır.

Bu iki sınıf birbirine tamamen uzaktır. Sosyal bir yolun iki noktasıdırlar. Eski mimaride (köylerde şimdi bile) efendilerin evlerinde şahısların kabul ettikleri odaların özel bir şekle sahip olduğunu görüyoruz.

Önce odanın tamamını oluşturan büyük bir dikdörtgen vardır. Bu dörtgenden sonra -yani bu dörtgene girişten sonra ona ilave edilmiş olan başka bir diktörtgen veya kare daha vardır. Horasan köylerinde bunlara "Şah-Neşin" (odanın içinde baş tarafta oturulacak yüksek, özel bölüm) diyorlar. -Diğer yerlerde başka bir isim taşıması mümkündür.- Bu kısmın asıl odadan ayrı olduğu bellidir. Üç müstakil duvara sahiptir, dördüncü duvarda asıl odaya ulaşıyor.

Binaenaleyh bu binaya gidiğimiz zaman yan yana iki oda görüyoruz biri büyük diğeri küçüktür, her ikisi birbirine bitişiktir, aralarında bir kapı ve duvar yoktur. Bu iki kısım birbirine zıt şekilde döşenmiştir. Küçük kısımda olan eşyalar daha pahalıdır, büyük kısımda olan eşyalar daha ucuz ve sadedir.

Gerçi bu iki oda birbirine bitişiktir, ama herşey ayrılığı ifade eder. Döşeme, perde ve süslemeden tutun tavanın yüksekliğine

kadar. Küçük kısım -Şah-neşin- daima daha yüksektir.

Kışın "tağar"ı (kışın evlerde ısınmak için altında mangal, üstünde yatak bulunan büyük kürsü) Şah-neşin kısmına koyuyorlar. Çünkü bugünkü durumun aksine bunun bir asillik yönü vardır. Odun sobasını veya kömür sobasını ise genel kısma kuruyorlar, burada ne yastık ne döşek vardır.

Mimar ve eski mimari, sınıfsal ikiliği ve çelişkiyi göstermek için bütün bu çabayı gösteriyor. Mimar bu ikiliği odanın içinde, şeklinde, pencerelerinde, mimari süslemesinde, dekorda göstermek ve ona gerçeklik kazandırmak istiyor.

Şöyleki, korkunç sınıfsal çelişkideki efendiler, işin çeşidi açısından işçi veya köylü ile doğrudan bir ilişkiye sahiptir bir odada toplanmalan ve bir çatının altında oturmaları gerekir. (Kapitalist düzenin aksine. Kapitalistin işçinin yüzünü asla görmemesi, ismini işitmemesi onu tanımaması mümkündür.

Özellikle bugünkü uyum kapitalizminde. -Büyük tröstler ve karteller şeklindedir- Binlerce işçi onların çeşitli müessesele-rinde çalışıyor ancak hiçbirisi o müessesenin, tröstün veya kartelin sermayedarının -sermayedarlarının- kim veya kimler olduğunu bilmiyor.)

Bu dönemde din, bu iki zıt kutbun arasındaki uyum ve koordineyi sağlama rolünü oynuyor, bir örtü oluyor. Yani bu iki sınıfın, şiddetli sınıfsal ihtilaflarını dini ortaklık ile örtüp, kapatıyor. Bu iki ayrı ve zıt sınıfı uzlaştırıyor, bir araya topluyor.

Burada elbette dinden maksadım, hakim sınıfın üç somut boyutundan biri olan dini yönüdür. Sonuçta din ya çirkinleştiriliyor veya tahrif ediliyor. Bunu, din böylesi bir sosyal rolü oynayabilsin diye yapıyorlar. Bu din, efendiler sınıfını ve halk (raiyye) sınıfını özel dini törende bir yerde topluyor. -Mersiyelerde ve mevlitlerde olduğu gibi.- Ama mimari bu çelişkiyi göstermeye uğraşıyor, bu iki sınıfın zorunlu olarak toplanmasında da sınıfsal ihtilafi korumaya çalışıyor. Efendilerle, raiyyenin yan yana oturmasını engelliyor.

Efendiler ve onlara bağlı olanlar, Şah-neşin'de ve yüksekte oturuyorlar, köylüler ise aşağıda, girişteki basit odada oturuyorlar. Bu durum, dükkancının kellesi görülene kadar devam ediyor. O, düne kadar sade bir köylü ve çiftçi idi, yeri efendilerin odasından aşağıda olan büyük oda idi. Şimdiyse başka makamlar ve mevkiler kazanmaya başlamıştır bile. Çünkü para sahibidir, efendiler ve efendilerin ailesi ona muhtaçtır.

Sermaye ona bir şahsiyet sağlamıştır, ama asil bir soya ve ırka sahip değildir. Ağazade, hacızade, asilzade değildir. Basit raiyye sınıfından da gösterilemez, fakat diğer taraftan asılsız ve köksüz oluşu efendilerin yerinde oturmasına engeldir.

O halde orta bir sınır tespit edilmesi gerekir, öyle yapıyorlar. Tağarın kürsüsünün alt basamağını (her halükârda asilliktir, ama biraz alt tarafını) ona veriyorlar. Böylece asiller ile ra-iyye arasında bir yere yerleşmiş oluyor.

Burada orta sınıf meydana geliyor. Artık ne basit raiyyedir, ne de asilzadedir. Pratikte efendidir ama asılsızdır, köksüzdür, efendisinden aşağıda gösterilmektedir.

Orta sınıf başlangıçta gelişiyor, yavaş yavaş iş başına geliyor. Öylesi bir yere ulaşıyor ki, kürsünün etrafını işgal ediyor, asillerin dışan atıyor. Bu, yeni orta sınıfın devrimidir, burjuvazi devrimidir. Büyük Fransız Devrimi bu gruptandır. Yeni, zengin, aydın görüşlü, mütefekkir, değişken orta sınıfın devrimi, çürümüş, anlamsız ırksal farkları, övünmeleri ve ailevi aynalıkları üstünlük sebepleri sayan eski eşraflığa karşı idi.

Orta sınıfın devrimi, ölçüleri ve kıstasları değiştiriyor. Dün üstünlük ölçüsü kan, toprak, ırk, soy ve aile idi; bugün ise iktisat, para, sermaye oldu.

Orta sınıf (burjuvazi), hürriyetçi bir devrimi başlatıyor. Çünkü kendisi ve toplumu onu reddeden bütün kayıtlardan ve sınırlamalardan kurtarmak istiyor.

Orta sınıf iş başına geliyor, kudret ve hakimiyeti ele geçiriyor. Bu dönemde din ile -ortaçağdaki değerlerin, bakış açılarının, sosyal düzen ilişkilerinin koruyucusu olan eski şekliydi-mücadele ediliyor, iki çeşit görüş meydana geliyor.

Birisi değişim kazanmış dini görüştür-, dünyaya yönelen bir görüştür (bu Protestanlıktır). Diğeri ise din dışı bir görüştür. Aslında dine, dini duygu ve din felsefesi ismiyle saldırmaya başlıyor. Her ikisi -özellikle ikinci grup- toplumdaki çeşitli dini şekillerle veya insandaki din duygusuyla mücadele etmek için

ilim silahına gerek duyuyor.

Din dışı eski edebiyattan -Din dışı Roma ve Yunan edebiyatı gibi- yardım alıyorlar. Rönesans'ın belirgin özellikleri -16. asırdan 17.asra kadar- onun din ile savaşmasıdır. Gerek daha yeni bir din ve daha yeni bir dini görüş şeklinde olsun, gerekse ilim, tabiat ilimleri, beşeri ilimler, felsefi istidlal, mantıki istidlal şeklinde ve gerekse yeni itikadi mektepler ve ideolojik mücadele şeklinde olsun.

Yani bu grupta, yeni sınıf ve eski sınıf vardır. -İktisadi açıdan- yansıma buluyor, yeni fikir ve eski fikir ünvanıyla yansıyor. Felsefe ise akli, işraki ve ihsasi felsefe ünvanıyla yansıyor. Sonra kapalı dünya görüşü ve açık dünya görüşü adıyla yansıyor.

İslam ülkelerinde -genel olarak doğuda- yetişmiş olan aydınlarımızın çoğu maalesef itikad, fikri ve zihni edebiyatlarını batı edebiyatından aldıkları için onların sosyal alt yapı temeline göre, kendilerine özgü dinleriyle, ortaçağı ve ortaçağdaki sosyal düzeni kuvvetlendirici rol oynayan dinleriyle zıt'aşma-lan gibi, bizim aydınlarımız da kendi dinleriyle zıtlaştılar, kavgaya tutuştular.

Avrupalı aydınlar, kendi sınıflarının ilerlemesi ve sınıflarını ileri götürmeleri için hareketin ve genel insani ilerlemenin zararına olan çoğu durgun kanunları, anlaşmaları, itikatları ortadan kaldırmak için, Katolik mezhebine karşı ideolojiler ve ekoller bina ettiler. Biz böylesi bir konumda olmadığımız halde, dinimize onların düşüncelerini aldık ve batının itikadi temelleri üzerine, sosyal bir inanç oluşturduk.

Bu yüzden aydının, ortaçağda mevcut ve hakim olan dine karşı mücadelesi, sadece geçici ve kendi zamanından kaynaklanan mücadeledir. Ama o sözlerin, bizim aydınlarımız tarafından tekrarlanması olumsuz bir fonksiyon meydana getirir. (Şöyle ki, o inançların kendi çevresinin sosyal deneyimi ile bağlılıkları yoktur, onun dini ile Avrupa'nın dini arasında bir benzerlik yoktur. Genel olarak kendine özgü bir sosyal duruma ve sınıfsal çelişkilere sahiptir.)

Batılı aydınlar -yeni inançlanylal6. ve 17.ci asırlarda- olumlu bir fonksiyon ifa ettiler. Hareketli ve yapıcı bir sınıfa şekil kazandırdılar, ilmin ilerleme yolunu açtılar, çeşitli ilmi keşifle-rin ve icatların yapılmasını sağladılar.

Amal6. ve 17.ci asırdaki aydınların aynı sözleri, düşünceleri, kavramları, görüşleri ve sloganları Müslüman doöuda sade-ce iki netice meydana getirdi;

Birincisi sudur, toplum aydınların ne dediğini anlamadı (şöyle ki, aydın grubun ve zümrenin ortaya çıkmasından son-ra, toplumumuzda bir kaç nesil gelip geçmiştir, toplum henüz onların varlıklarını hissetmemiştir) çünkü toplumumuz aydının dilini anlamıyor. Aydınınn dayandığı, tenkit ettiöi noktaların halkın yaşayışıyla hiç bir alakası ve uygunluğu yoktur. Hal-buki Avrupa aydınları, toplumlannın, katolik kiliselerin, toplu-mun dini tören ve inançlarının içinden geliyorlardı; balık gibi toplum ve halk denizinde yüzüyorlardı. Yol gösterme, fikirleri tasfiye etme, hurafelerle mücadele etme; kendi inandıkları dindeki hurafelerle mücadele etmekle uğraşıyorlardıj

Ama bizim aydınlarımız halkın içinden çıkmadıkları için, dı-şarıda yetişmiş ve eğitilmiş oldukları için, toplum ile aralarında geniş bir uçurum vardır. -Buz ve su gibi- topluma ve halka nüfuz edememişlerdir. Bu yüzden doğu toplumunda aydın zümresi vardır-, ama aydın hareketi voktur.

f~y İkincisi, dışarıda eğitilmiş ve yetişmiş böyle sun'i bir züm-\ renin meydana gelmesi, vatanlarında sosyal birliöin parçalan-masma ve yenilgiye sebep oldu. Çünkü bu grup az da olsa dü-şünüyordu, şuurlan ilimle donanmış; şuurlarını toplumun içine t götürecekleri yerde, toplumun bütün bedenine ve halk kitlesi-_ ^ ne verecekleri yerde, halktan ve toplumdan uzak kaldılar, tonlumdan ayrı soyutlanmış bir zümre olarak ortaya çıktılar.Bu parçalanmadan düşman faydalandı. Düşman bu boşluktan istifade ederek yer seçti. Böylece, doğu ve İslâm ülkelerinde, müslüman halklar arasında siyasi ve kültürel sömürüyle, halk ile aydın arasındaki boşlukta aramak gerekir.)

[1] Gerçek aydının hedefi, bu boşlukta halk ile kendi arasında air köprü kurmak olmalıdır. Bu köprüyü anlayış ortamını sağ-) lamaya, meydana gelmiş olan tehlikeli ayrılmayı bağlamaya,

>anlaşmaya, tanımaya ve aynı sorunu çözmeye dönüştürmeli-dir. Bu köprü kuruluncaya kadar, halk, kendi durgunluğunda kalacaktır.

t

^•R^Aydın da kendi yabancılaşması ve dışlanması sırasında, Bhrin yukarısındaki cafelerde oturup sözde geri kalmış top-

llumlardan. ileri toplumlardan, falanca ideolojiden filanca ide-

olojiden bahsederek sadece kendisi için var olacaktır. Aydın, kendisi için yaşıyor, halk ise onun varlığını bile hissetmiyor. Eğer aydın hissedilmek istiyorsa o merdivenlerden aşağı inmesi, o yüksek evleri ve kafeteryalan terk etmesi, kendisini

halkın arasına bırakması gerekir. Onların dertlerini ve ihtiyaç-

lannı hissetmesi gerekir ki kendisi de hissedilebilsin.

\ İlerici bir aydın -ki benden çnk daha ilerici biridir- bana serzenişte bulunuyor ve diyordu ki: "Niçin böyle yapıyorsun? Üniversite prestij ve ilmine sahip olduğun halde dini toplantı-

larda konuşuyorsun?''.

Dedim ki:"Sen konuştuğun zaman. zihniyetlerle, adamlarla karşılaştığın zaman öncü bir aydınsın, ama kendi fitratına ve duygularına döndüğün zaman, arupçıı. aristokrat, bencil, sını-fa tapan ve halka karsı bir insansın. Hedefin sadece ve sadece kendi şahsi mesleğinin haysiyetini korumak veya ona haysiyet kazandırmaktır".

-^«^Bu çelişki niçin?!

C ***-S*** Bu yüzden aydının zihnindekiler bir verde. vücudu ise baş-j ka bir yerdedir. Bu ikiliği ortadan kaldırıp halk ile aydın arasın-/ da bir köprü kurmamız gerekir. Böylece aydın, halka giden yo-**'** lu bulabilsin; halk aydının muhatabı olsun ki aydın, aydın olsun. Aydın, halkın imanında biryer bulsun. Bu, şu anda olmayan, fakat olması gereken bir şeydir.

Eğer, biz Avrupa'yı taklit ediyorsak, onların güzel tecrübe-lerinin taklit edilmesi gerekir. Bunlardan biri şu: Ortaçağı tahrip eden, yeniçağı meydana getiren şey yeni din idi. Fikriydim değişmesiydi, dine karşı olan mücadele olmazdı, "Yeniçağın ve yeni medeniyetin meydana gelmesinde protestanlığın rolü-nü" Max Weber herkesten daha ivi açıklamış ve incelemiştir.

Onaltıncı ve onyedinci asırlarda din ile mücadelenin felsefi, mantıki ve zihni bir yönü vardır. Ondokuzuncu asırda din ile mücadele başka bir şekil aldı. Veya diğer bir deyişle, din hak-kmdaki tavır farklı oldu. Eskiler gibi zihnî, aklî, felsefî akıl yürütmeler yerine, toplumu tanıma, insanın gerçek tarihini tanıma üzerinde düşünülmeye başlandı. İnsanın değişmeler tarihi, insanın zihni, başlangıçtan şimdiye kadar insanın idrakine ilgi duyuldu ve bu konular açıklanmaya başladı.

Ondokuzuncu ve yirminci asır, dini tanımak için şu sözü başlık yaptı; '16. ve 17.ci asırlarda aydınlar dini, keşişlerden da-

ha iyi tanımadan onunla mücadele ettiler.' Bunu, şimdi kendi gözlerimizle görüyoruz ki, muttaki ve dindar bir insan din hakkında, kendi dini esaslarıyla ve dini inancıyla bir çeşit yanlış tanımaya sahiptir. Dine karşı olan ve dini ezmek isteyen aydınlarımız da tıpkı o dindar gibi din hakkında yanlış bir tasavvur ve bilgiye sahiptir.

Binaenaleyh iki kutup görüyoruz ki bunlar, başka bir şeyi din olarak düşünmüşlerdir. Aydınlar cennet, cehennem, ahi-ret, iman, sosyal ve fiziki hayatın ihtiyaçları ve imamlar hakkında gerçeklere uygun olmayan kendilerine örgü tasavvura sahiptir. Sonra birisi bu yanlış zihni tasavvura inanıyor adı dindardır, birisi de muhaliftir ve o da dine karşı olandır. Ama ne biri gerçek dine inanıyor, ne de öbürü doğru dinin muhalifidir. Çünkü aslında, burada bir din söz konusu değildir.

19. ve 20.ci asırlarda dinin değişme tarihini tanımak, böyle-ce insanlık tarihinde dinin meydana geliş keyfiyetini tanımak için diğer bir metoda baş vurdular. ("Augusten"in aksine-, o üst yapı ve metafizik alemini hayali bir şekilde gruplandırıyordu. Veya mantıki açıdan gerçekten dini red etmiş olduklarını düşünen 17. ve 18.ci asırların filozofları. Mesela hayatının önceki devresinde Volter'de olduğu gibi). Zımnen insanın çeşitli yönlerini, insanlık tarihinde ve insan toplumunda dinin çeşitli yönlerini tanımaya çalıştılar. Ama hangi şekilde?

Bunu tarihde üç ayrı dönemde görüyoruz. Bu üç dönemdeki bütün insani meseleler zaman esasına göre gruplandırılabi-lir. Birincisi: Beşeri toplumun eski ve bedevi dönemidir. Bu dönemde henüz yazı yoktur. Toplum, deneyimini, kavramlarını, anlayışlarını, edebiyat, şiir ve din inancını belli bir şekilde kaydedemiyor, diğer nesillere aktaramıyor-, ki biz onların eserlerini düşünce tarzlarını, dinlerini inceleyebilelim.

Bu yönüyle birinci dönem, bedevi toplum dönemi veya vahşi toplum dönemidir. Sosyologlar edebe riayet etmek ve saygılı davranmak için "vahşi toplum" demiyorlar. "Arkaik" veya "eski toplum" diyorlar, yani her iki kavram da saygıdan dolayıdır.

İkincisi: Tarihi toplumdur. Tarihi toplum, medeniyetin, kitabetin, işbölümünün, eğitim ve öğretim kurumunun bulunduğu bir toplumdur. Kendine, özgü bir eğitim ve öğretime sahiptir, okul meydana gelmiştir, önceki nesillerin tecrübelerinin sonraya aktarılması imkânı doğmuştur. Sanat eserlerinin, kitabelerin, el yazmalarının, kısacası çeşitli eserlerin üzerinde inceleme yapılabilir. Yapılan incelemeyle onları tanımak mümkündür.

Üçüncüsü: Çağdaş dönemdir. 15. ve 16.cı asırlar da başlayıp şimdiye kadar geliyor.

Çağdaş dönemi ve tarihi dönemi tanımak kolaydır. Ama bedevi dönemi ve tarihi dönemi, yani resmi tarihten ve yazıdan önceki "arkaik" dönemi tanımak acil, zaruri ve hayati bir konudur. Şunun için; "Bashnard"m sözüyle: "Tarihten önceki ilkel bedevi toplumları dikkatli bir şekilde tanımadığımız sürece, toplum felsefesi ve sosyoloji hakkında dikkatli, gerçekçi ve ilmi görüşler ortaya koyamayız". Çünkü toplum bir gerçektir, ne çağdaş dönemde, ne ortaçağda ne de tarihi dönem (tarihin başladığı dönem) ve medeniyetlerin başladığı dönemde meydana gelmiştir. Belki bedevi dönemde meydana geldiği söylenebilir.

Bu toplumun hangi sebeple veya sebeplerle, hangi faktörlerin etkisi altında (iktisadi, sosyal, fikri, zihinsel, doğal, coğra-fik veya dini) değişime uğradığını, değişimin hangi kanunlara uygun olarak meydana geldiğini, bir dönemden diğer döneme nasıl geçtiğini anlamak için, bedevi toplumu tanımamız gerekir. Çünkü ilk önce toplum orada meydana geliyor, çok açık faktörlerin ve sebeplerin etkisi altında değişime uğruyor.

17. ve 18.ci asırlarda, her sosyolog, Eflatun'un "Cumhuriyet" kitabını okumakla insan toplumunu, avucunun içi gibi tanıdığını zannediyordu (bizim aydınlarımızın bir kaç tercüme eser okuduktan sonra artık sosyolojide, problem yok diye zannetmeleri gibi.) Ama bugünkü sosyolojide 18.ci asnn aksine birisi çıkıp toplum, toplumun keyfiyeti, toplumun değişmesi ve toplumun değişme yasası ile ilgili 198 dikkatli ilmi kanun (teori) va'z edebiliyor. Fakat bunları söyleyen sosyolojide bir tek açık ve keskin kanunu itiraf etmeye hazır değildir.

"Gurvich"in sözüyle; "ilim ilerledikçe daha çok mütevazi oluyor". Bütün ilimlere el atmış olanlar ve herşeyin kendileri için açık olduğunu sanan kimseler, gerçek ilim aşamasında bir adım bile atmamış olan kimselerdir.

Burada sözü "Kevir" (Çöl) kitabında da yer verilmiş olan, benim "din ve insan"la ilgili anlayışımı veren makale ile bitiriyorum.

- IlahI İnsan sürgünde

^ Allah, insanı çamurdan yarattı. Sonra ona kendi ruhundan üfledi; kendi sûreti üzerine yaptı. Ona isimleri öğretti ve O, "emanet"i yere, göklere arzetti; kabule yanaşmadılar; insan aldı. Sonra bütün meleklere ona (insana, Âdem'e) secde etmelerini emretti .[1]

Bu insanın simasını, daima bir "sıkıntı" ve keder kaplamıştır. Tarihin ilk günlerinden beri, kendisini ve cihanı düşünmek için daima gamdan ve sıkıntıdan uzak bir köşeye kendini atmıştır. Bu karamsarlık ve yüz buruşturma, çatık kaşlar biçiminde bakışına yansımıştır. Simasına ızdıraptan bir dalga oturmuştur.

f"- Zira daima kendini bu âlemden "daha çok", "olan herşey"i Jcendine yetersiz görerek duygularını bu varlık âleminin sını-Srından ve olan "herşeyden" "öteler"e geçiriyor. "Olan şey" sona I eriyor fakat o devam ediyor ve "sonsuz"a dek etek uzatıyor.

^ O zaman bu "harabâbâd"m simasında kendi temiz yaratılı-

şıyla ve "kendinin berrak kendisiyle" zâti yabancılaşmayı görüyor. Onu, "kendi"nden yapmak, onunla bağlılık kurmaktan ümitsiz oluyor. Kendi vicdanının derinliklerinde gariplik duygusu hissediyor. Öylesine dertli bir şekilde yol alıyor ki, aşağılık, beyinsiz ve ona yabancı olan tabiat, efendiliğini onun yüzüne vurmuş. Huzursuzluğu onu (tabiat) bile kendine bu-laştırmıştır. Tabiatın varlığından ve kendi varlığından bizâr dolaşıyor.

Bu dünyada gariplik duygusu ve yabancılaşmadan bıkma (bu dünya ile elele olan kendisinden ve diğerlerinden bıkma)

(onu, "vatan" ve "akrabalığa" karşı feryad ettiriyor. İşte burası i beşer felsefesinin en köklü temeli olan "saneviyet"in (düalizm-I min) onun imanında yer edindiği, onun imanını ev edindiği / yerdir. İlkel insanın beyninde şekillenmiş olan ilk ham ve müp-/ hem "alttaki dünya" tasavvurları, boşuna değildir. "Alttaki l dünya "düşüncesi ve "alt dünya" kavramı her lisanda, her ka-***I*** bilede, her yerde ve her zamanda vardır. Burada kararsızlık, ***I*** orada iptilâ. Qna yaklaşma ve temas için arzu ve telaş-, en heyecanlı kaygıları ve kalbinin çarpıntıları, tarihin başlangıcından şimdiye kadar onun manevi hayatının toplamı olan ruhunun telaşları halinde ortaya çıkarmıştır.

^İnsarunTfSnbStalesinin yüksekliğinde "o taraf'a bir yol bul-(mak için göğe doğru el kaldırdığını görüyoruz. Gözlerini güneşe dikmiş, gizli bir şulenin ve kararsız ateşin karşısında oturmuş, hayrete düşmüştür. "Kurtuluş" arzusu ve "niyaz" neşesi, "ihlas ve istekle" dopdolu olarak, kendisiyle mırıldanıyor. Zira o beldenin "şüpheye bulaşmış esrarı" her üçünün simasında okunmakta. "Aydınlığı" -bu kederli ve yabancı toprak evinde-diğer göklerden bu soğuk saraya düşen koyu bir gölge olarak tasavvur etmiştir.

r^) Bu tanınmayan toprağın kayıp insanı, kendini bu gökyüzü-I nün altında kusur ve garipliğe müptela görmüştür. Muzdarip ve sersemce, o kaybolmuş cennetini bulma yolunda olduğunu biliyor. O kadar süre geçmesine rağmen, ondan bir işaret bulunca diz çöküp yalvarıyor. Ondan netice alamayacağını zannettiğinde, hep onun yakınında olduğunu bilmedin "bilmiyo-***Ç*** rum neresi?" boşluğuna yol bulup, derhal diğer bir işareti takip j etmiştir. Bilmeden her tarafa yorgunca koşmuştur. Ancak as-/ la suskun dolaşmamıştır. Bu acıklı feryatları, onu garipliğe (müptela kılmıştır. Hala yorgun bir şekilde bu âlemin duvarına \ el vuruyor, dışarıya bir delik ve pencere açmak istiyor .[2] Ce-\ vapların çelişkisi, çeşitlilik, tecellilerin tezadı,, dert birliğini ve ' ihtiyacı gözümüzden gizlememiştir.

ry Gılgamış'ın Sümer seması altındaki muzdarip ve perişan feryatları, Budha'nın "Kâremâ"dan kurtuluş ve "Nirvana"ya ulaşmak için işkenceyle karışık çabaları, Ali'nin Medine'nin etrafindaki hurmalıklarda sessiz gecelerdeki dertle karışık in-) leyişleri, Sartre ve r.amns'ın icyan nfkplpri ümitsizlikleri hep muzdarip insan ruhunun çeşitli görünümleridir. İnsan_k£ndini.

\ bu toprağın üzerinde ve bu zindani gökyüzünün altında yalnız

ve yabancı görüyor. "Bu evin, kendi evi olmadıqı"nı biliyor.

İnsan niçin her zaman, günlük kavgadan ve daha iyi bir ya-l şamdan ziyade, bu dünyayı ve kendini düşünüyor. Derin düşüncelerde ve şüphe dolu kalp atışlarında, yüksek hayallerde boğulup kayboluyor. Dert, kalbine pençe atar, tanınmayan bir ***i*** gamın gölgesi vücuduna düşüyor. Neş'e ve sevinçten uzak, \ kendi sıkıntılı yalnızlığında oturuyor. Başjnı iki elinin arasına / alıp "yan ağlamaklı bir şekilde kendi kendine konuşuyor/[3] / Ölüm gününe, buradaki hayatının sonuna, "o dünya"ya yak-I laştıkça sevinç duyuyor; çocukça neş'elerle kendini bir serçe-**V** den daha hafif hissediyor!

Derinlik ve yükseklik, can ve ruh, düşünce ve sanat niçin daima sıkıntıyla-, ahmâklık, alçaklık ve çöküş ise sevinçle içi-çedir?

Niçin, Aristo zamanından beri sanatta derinleştikçe ve ciddileştikçe "kederli" sathi ve sıradanlaştıkça "sevinçli, neşeli" sayılması temel bir kaide olmuştur?*

_Niçin insanlar, vüceldikçe üzüntü_yeri£i sanat eserlerini arzuluyor, kederi seviyorlar?

Sıkıntı daha üstün ve daha yüksek bir ruhun tecellisi oldu-ğu için mi?

Darlık ve el darlığı dünyayı daha iyi hissettiği için mi?

Yüksek ruhlar, derin kalpler, sonbahar sıkıntısını, sükutu ve akşam gurubunu niçin daha çok severler?

Bu anların sonunda VcnHiİPrini Hıı dünyanın sonuna daha yakın hissettikleri için değil mi?

„ İnsan, kendi fıtratının derinliğinde daima "mutlak", "son-

suz", "edebilik", "ezellik", "aydınlık", "daimi ve sonsuz olma", "zamansızlık", "mekansızlık", "sınırsızlık", "renksizlik", "mutlik mücerretlik", "kutsallık", "hürriyet ve mudak serbestlik", "baş-langıcın ilki", "sonun en sonu", "gayret-i mutlak", "mutlak mükemmel", "gerçek saadet", "rmjt^ak hakikat".i/'kesin anlayış^ -[a]'aşk'[j]) "güzellik'^ "mutlak havır"/*ouzelliğin en güzeTOtemizle-rin en temizi"... arzusunda olmuştur. Kendisinin o gerçek beni-ni. hıı maverai anlamlara yakın görmüştür. Onlara şiddetli ihti-yaç duymuştur. Bu dünya ise nisbi. sınırlı, arızi, ortalama, kötü, eziyBO!^üri--huİ3Şlk$_1$_şoğuk^_bilqisiz$_ı$mekanve zamanın

aşağılık bir kölesi, noksanlığın ve ölümün esiridir. Bu heyecan verici ideallerle, insanın yüksekten uçan ruhuyla yabancı ve uyumsuzdur. I

O halde bu anlamlar, insanın kalbine nereden düşmüştür?

Daima insanın ruhunun derinliklerinde coşup kaynayan hayret verici bu gaybi çeşmeler nereden kaynaklanıyor?

Bu susamış, varalı, voroun ruh, aldatıcı bir seraptan başka bir şeyin olmadığı bu yakıcı çölde serbest bırakılmış ve kendi evinin yolunu kaybetmiştir, ***j***

Evet böyledir. İnsanın topraktan olan bu büvük zindana bı-rakılmasından bu yana, onun vicdanının derinliğinde "ızdırap"

yer edinmiştik

ni arındırarak topraktan Allah'a geri dönmesidir. Din "dünya" * olarak gördüğü tabiat ve hayata, kutsiyet[4] bağışlayıp ahirete dönüştürmektir. Kutsallık Durkheim'in deyimiyle dinin bir bölümü, hatta onun asıl cevheridir.

İrfan, insanın fıtri aleminin tecellisidir. Kendini burada garip buluyor. Tümü kâinatın mevcudatından oluşan yabancılarla aynı evi (dünyayı) paylaşıyor. İçinde esir bulunduğu bir kafes-\ te yorgunca oyalanmakta, kendini sağa-sola vurarak çırpın-\ makta, uçmak için çaba göstermektedir. (Uzak düştüğü) vatanının havasına hasret duymakta. Onun esaretinin mayası ve "kendisinin örtüsü olmuş olan" vücudunu ortadan kaldırmak listemektedir.

_ Sanat da varolanın seyredemediği ruhtan kaynaklanan bir \ yansımadır. Kendine karşı varlık alemini az, soğuk ve çirkin /buluyor. Hatta Sartre onu "ahmak!", manadan arınmış, ruhsuz ***I*** ve duygusuz buluyor. O, ızdırap, acı, akibet endişesi, yüksek \ uçan bir kalbe, büyük bir düşünceye, mana, duygu, bilgi ser-I mayesine sahiptir. Dertsiz, ruhsuz, aşağılık, zevk ve eğlence-***'*** ye müptela olan insanlık arasından çıkıp gelmiştir. Kendisini [diğerlerine karşı hep yalnız görüyor. Bu yeryüzü, gökyüzü ve

(^^ikütsi arasında olan herşeye yabancı.

Sanat, böyle bıkmış bir görüşten ve varlık alemi hakkında-ki böyle acı bir duygudan doğmuştur; onu mükemmelleştirme-ye, "olan" şeyi, olması gerekene yaklaştırmaya, daha sönra bu aleme, olmayan şeyi bağışlamaya çabalamakta. İrfan ve dinin, burada, sanatta yolları aynlıyor. O ikisi, insanın gurbetten yatana gitmesine kılavuzluk ediyor, olayları hakikate yaklaştırmaya çalışıyorlar.

!-} Din ve irfan buranın kararsızlıklandır. Felsefe de kaçıştır. Onlar bir yere, bu ise "burada olmayan her yer"el...

Ama sanat, kalış felsefesidir. Çünkü o buranın kalıcı olmadığını biliyor. Kendi evinden, vatanından ve oradaki hayatından sahip olduğu bir tasavvuru, bir sözü, bir hatırayı buraya, sanatsal eserler ve dil ile getirmek istiyor. Sesleri, şekilleri, renkleri "gözükmeyen tanıdık ve güzel diyar", bu "gözüken ve kötü" diyarda taklid etmek istiyor.

" Burada sanat, Aristo'nun dediği gibi "drame" (taklid)dir. Ama onun dediğinin aksine, tabiattan "drame" değil, belki tabiat ötesinden "drame"dir. Tabiatı onun şeklinde ortaya çıkarmak istiyor.

güzelliğin ondan hareket ettiği "nihai inceliği" ve kendi

ıatkar da din veya irfan adamı gibi bu dünyanın siması-iine yabancı buluyor. Ama bu ikisinin aksine. Çünkü ta-ıtan herhangi bir emare bilmiyor. Onun klavuzluğu ile

:ı gücünü, her durumda kendiniyaşamaya mahkum bil-yabancılığın çehresine, tanışıklıktan bir renk vurmaya or. Kendi "zindanını" kendi "evi" gibi süslemek istiyor.

^ Bu yüzden sanat, insanın yaratıcı içgüsünün tecellesidir. Allah'ın yaratıcılığının tecellisi olan bu varlık aleminin devam

etmesinde, bu alemde hissettiği noksanlığı telafi etmeye çalışıyor. Bu şekilde kendi bıkkınlığını ve kararsızlığını, onun için yapmadıkları bu sarayı hafifletmeye çalışıyor. Bu gurbette yaşamaya alışarak, yabancılığın sıkıntısına tahammül etmeye çalışıyor[5]

v___„

!

Teknik (sanayi)de, sanat gibi insanın yaratıcı içgüdüsünün tecellesidir. Ama sanatın aksine gurbet duygusundan, ızdırap-tan "olan şey"den hoşnutsuz olmaktan kaynaklanmaz. Bilakis ona (olan şeye) daha çok yaklaşmak ve alışmaktan kaynaklanmaktadır. Amacı kurtuluş değildir, daha çok esarettir. Sanat insanı tabiatta olmayan şeyden faydalandırmak istiyor, sanayi ise onu tabiatta olan şeyden daha çok faydalandırmak istiyor.

Ama her sanat, hatta sanatın en aşağı aşamaları olan-, taklit, eğlenme ile özellikle en yüce çeşitleri, üstün ve çetin olanı... insani kaygının belirmesidir. (Sanat) dünyanın eksikliğinden inliyor veya onun yaratıcılıklarını gösteren şeylerle, onu "mükemmel" göstermek istiyor.[6] Bu açıdan din ve irfan, bu zinda-

nın dışına açılan birer "kapı"dır, sanat ise bir "pencere".

Genellikle güzelliği, sanatın özü, mayası ve onun sebebi olarak biliyorlar. Sanatın hedefi güzelikleri sergilemektir, diyorlar.

Bu söz eğer tamamen yanlış olmasa -ki tamamen yanlıştır-en azından müphemdir. Aynı zamanda yüzeyseldir. Halbuki güzellik de sanatın bir eseridir; sanatkar güzelliğin bulunmadığı bu dünyada onu yaratıyor. "Bu gül güzel değildir, ben onun güzelliğini ortaya çıkarıyorum." Bunun gibi ressam onun tasvirini, şair de onun vefasızlığını ortaya çıkarıyor.

sj Güçlü, azametli şafak vaktinde, büyücü bir zümrede, çeşme başlarında, seherin mesaj getiren melteminde, gurub vaktinin kanlanmış gözlerinde, sabah yıldızının semavi ahengin-de, parlak gecelerin yarısında, suskun bahçelerde, bir gözün jaşkın yorgunluğundan kıvrılmasında, göl ile ay'ın tebessüm gederek temiz şekilde kucak kucağa olduğu anda, bakışta, inehtapta, rüzgarın yüksek dallarla olan gizli oyununda ve |kavgasında, ufkun batısındaki kızıllıklarda, şafakta ve bizi [1] kendimizden dışarıya götüren her şeyde, tıpkı derinlik ölçüsünde mana, sır ve güzellik gizlenmiş olduğunu bilmeyen gerçekten kimdir?! Hatta geceden kalan yara izinde bile, bir mana yok mudur?!

Dünyasının böyle olmasını isteyen, bu zavallı insandır, ama olmuyor. Bu alemde kendini yoksul, aşağılık, kötü, darlık içinde müptela gören odur. Sanatın aldatmasıyla, onu kendisinin "ilahi yarısına" layık bir "saray" tarzında süsleyen odur.

Bu açıdan sanat, bütün çeşit ve aşamalarında bu "yarı top-rak-yarı ilahi"nin endişesinin yansımasıdır. Bu "iki" sonsuzun toplamıdır. "İki zıddm toplamı"dır! İzdırap. sıkıntı, aşk, kararsız-

],lc, hoşnutsuzluk, bıkkınlık böylesi ikilLhir yapınıp _geregidir. gir başı, bu bulasıöm haşinliğinde, bu kokuşmuş maddede_J)u

mundarda gizlemiştir. DiEjer bası ise, yaratılışın sınırından ge-çiyor-, bu iki dar ve boğucu "zaman ve mekan dört duvan"nı parçalıyor, vüksek ebedilik semasına, melekler aleminin zir-vesine geçiyor[7] orada kelimelerin coöu yanıyor, insanın ha^, yali yolun yarısından dönüyor. Sanat -Adem okullarının icadı kalem-, "Cennet"ten "Yer"e atılmış oldu. Kalem, çirkin ve sol-gun yeri, daha önce onun özel veri olmuş ve olacak olan Cen-

"s

net gibi süslemek istiyor. Sürgün hayatını da ilk hayatı gibi ge-. , *■' ■

çirmek için, çaba gösteriyor.

Herkes, daha iyi şiir düşününüz ve söyleyiniz demiştir. Onun teşbih kudreti tabiatta halsiz ve güçsüzdür, ona sahip ol-

madiği istiare gücünü veriniz. Dile, bu dünyanın cansız, güçsüz eşyası olan kelimelerin sahip olmadıklan ve dışa çekmek istedikleri kinaye ve sır gücünü veriniz. Onun komşuları olan ölmüş, dilsiz ve ona yabancı olan eşyaya Mesihvari şekilde macezen parmak ucuyla dokunun. "Aptal" yerin ve göğün aşina olmayan simalarına, unsurların birikimi olan bu halka, hayat, dil, şuur, aşinalık verin. Alışkanlık, mana, duygu ve yakınlığın rengini vurun[8]

Zira tabiatın çehresinde olan herşey hiçbir zaman kendisiyle dert ortaklığı ve benzerlik istemiyor. Dert ortaklığı ve yakınlık, insanlık ruhunun en çok susadığı arzusudur. Saf gökyüzü, yıldız, yağmur ve yazın sakin ve pırıl pırıl gece yarısı, rahat ve dertsizdir. Muzdarip ve semavi "tintourer"in tutkunu olan ruh, tutkunluk ve muzdariplik istiyor. Semaviliği istiyor, maviliği değil. Belki de sanlığı! Alem, ızdırabı ilham edecek olan bu sarı gökyüzüne sahip değildir. Sarı gökyüzünün "cel ceta"sın-da "tintouer"i, kendi yaratıyor.

Picasso'nun, sanatı, "tabiatı taklit etme esaretinden kurtarmak için olan çabalan, her sanatın fitratında olan isyanın açık bir işaretidir. Ruhsal ızdırabın yansımasıdır. Kendisinin yüksek ihtiyaçlan karşısında tabiatın eksikliğini acıklı bir şekilde hissedişidir.

Sartre'nin deyimiyle, Picasso, öyle bir kibrit kutusu yapmaya çalışıyor ki, gece yarısı yarasa oluversin ve kibrit kutusu

oluşundan da bir şey kaybetmesin.

Niçin? Zira tabiat, iki zıddı biraraya toplamaktan acizdir. İnsan bu acizliğe tahammül edemiyor.

Sabahın şuursuzca gelişini bütün kainatın kendisiyle birlikte düşünmesi gerektiğini sanan bir şair, ister ki ruhunun duygusuzluğunu ve iradesizliğini bütün varlık alemi hissetsin! Bu da yeterli değil, sabah cesur bir kahraman gibi ansızın ufkun gerisinde başkaldırsın, hançerini çekip gecenin siyah yakasından yakalayarak göbeğine kadar hançerleyip yırtsın... Yarının, coşan altın çeşmesini dün geceye bulaşmış bu çölün genişliğine açmak istiyor... Tabiatta böyle bir sabah yoktur. Şair bu şekilde yaratıyor:

"Sabah, feleğin hamailinden hançerini çıkardı!"

Öyleyse, Leonardo De Vinci'nin eseri nedir ki? Gülümseyen hanım "Mona Lisa", dudağında bir tebessüm (!). Ressam tabiatta olan şeyi taklit etmiştir dersiniz.

Hayret! Burada tabiatın eksiği daha apaçıktır. Tabiat, bir kadının anlam dolu, acıklı, şefkatli, yumuşak, sırlı tebessümlü dudağında gösterilmiştir. Hem de De Vinci böylesi tebessümü, bir toprak parçasının sıcaklığı üzerine bağışlamıştır. Tabiatta bulunmayan şey budur.

Bir kadın endamının düşüncesine, anlam dolu bir bakışın sessizliğine, bir mabedin ruhani büyüklüğüne, bir avuç boya maddesiyle renk kazandıran ressam, bedii bir güzellik yaratmamış mıdır?

Hiç şüphesiz, farklı mesafelerdeki "nazlılık" ile "Allah'ın ruhundan bir üfleme"nin arasında yer alan insanlar gibi, sanatlar da yerden mesafe aldıkları ölçüde, ızdırabın sadık tecelli yeri ve hasret kaynağı oluyorlar. Kimin insanlığı daha fazlaysa, dertliliği dp daha fayladır

"O halde olandan daha aşağı olan eserler", sanat dünyasında, sanat için gösterdiğimiz bu yüksek gidiş yolunu okumuyorlar mı? diyeceksiniz.

Okuyorlar!

Eğer bu eserler gerçekten aşağılık olan herşeyden daha eksikseler, burada, Asolion'un sözüyle-, ihtilaf şahit ve delildedir, kavramda değil.

Kendisini olduğundan daha çirkin gösterecek şekilde süsleyen ve nefret edilecek bir şekle sokan kadın ile sanatın aldatıcılığıyla göz, kaş,dudak ve vücudunda olmayan güzelikleri yaratan kadın, duygu ve hedef açısından ortaktır.

Burada diğer bir konuyla karşılaşıyoruz.

Bu, sanatın yaratılmasında ve özel hüküm sahasında olan sebeplerin, unsurların, derecelerin ve değerlerin ortaya konulmasında başarı ve başarısızlık durumudur. Burada paranın işlevi büyüktür, onun etkin olduğu bir alandır.

Din, irfan ve sanat arasındaki yakınlığa, tarih de şahit olmuştur. Sanatlar, bu dünyadaki mevcutların en dini ve irfani olanlarıdır.

(Bu sanatlar) din ve irfanın eteğinden doğmuşlardır, bu iki memeden süt emmişlerdir. Her sanat bir miraç veya miraç şevkidir. Sanatkar, sanat ile yükünü daha da hafifletir.

(Sanatın) en son sınırı, yerden daha uzaktır. Tabiat ötesinin aydınlığını sıcaklığını, temizliğini daha çok hissediyor.

Gerçeğin soğuk ve çirkin yüzü, sanatın tedbiri ile "hakikat''ın güzellikleriyle süsleniyor.[9]

Sanat, öteden, tabiat ötesinden sözdür. Olması gereken,

ama olmayanın açıklanmasıdır.

Böyle değerlendirildiğinde Fars kültür ve edebiatında söz konusu olan karmaşık mesele açıklığa kavuşur. Çünkü irfanımız gözünü açtığı günden beri, şiirin kucağına düşmüştür. Daha uygun bir deyimle ağzını açtığından beri şiirle söz söylüyor. Bu iki dert ortağının, iki yakının, birbiriyle karşılaşması anlam dolu doğu maneviyat tarihinin en güzel ve en heyecanlı olaylarından biridir.

Gerek gurbet acısının kararsızlaştırdığı irfan, gerekse bu alemin konuşma (muhavere) dili olmadığı belli olan şiir, şiirsel kelimelerin yardımıyla -ki melekler üst alemin hafif kanatlı ve hızlı uçanlarıdır- yine onun özel işaretiyle (Ema Sezer'in deyimiyle): "Bu, varlık alemi sahilinde, düşünce dalgalannın çarpışma sesidir." Yorgun ruhun, bu sürgün yerinin dilsiz ve boğucu kalesinden uçuşunu kolaylaştırıyor.

ilan aklın" beğenisinden uzaklaşıyor. Daha büyüleyici, da-

1

Rahman Suresi, Ayet 14, Bakara Suresi, Ayet 33-34'e bakınız.

2

Fetiş, tabu, totem, mana, put, yıldız, güneş, ateş, çeşitlerin ilahı (Rabb-ul enva') ve gizli ruhlar, cennet, ahiret ve tabiat ötesine... iman edilmesi, hep insanın aralıksız ve alevli arayışlarını hikaye etmektedir. Başlangıçtan şimdiye kadar süren arayışlar. Hayatının tarihindeki aşamalarda, o görünmeyen gizli, tabiat ötesi dünyayı bulmak için "bilmiyorum ne, bilmiyorum neresi?", "ol", "bu değil" ve tek kelimeyle "ğaybl".

3

Kederli olan her şey derin ve ciddidir, demiyorum. Bilakis, derin olan her şey ciddi ve kederlidir.

r/mera

KçişSjevgTBesiemıştır."

Bu gizemli ev, daima insanla birlikte olan ve maddi olmayan üç hayret verici tecelliyi başvurmuştur:

Din, irfan ve sanat.

Din, insanın kendisiyle varolan dünya endişesinden kendi-*rx-+2^/p~- * Aşağılık, kötü, az, ruhsuz, anlamsız, zillete bulaşmış \ ve yüce olmayan herşey dünyevidir. Güzel, sevimli, iyi, / ebedi, hakikat ve mana, yücelik ve büyüklük ile dolu her-(şey ise ahiretle ilgilidir. Yakın ve el altında olan, inen, "kâr-> lı" olan herşey dünyadır. Daha üstün, daha uzak, yüce ve j "değerli" olan ise ahiretle ilgilidir.*

4

Niçin hayatın ilk günlerinden itibaren insanın ruhunda ve düşüncesinde "kutsal" kavramı ortaya çıkmıştır? Niçin daima onu, peşinde sürükleyip çekmiştir?

5

Burada sanatta söz konusu olan ve henüz bir yere varmamış, çözülmemiş olan meselesi de, açıklıklığa kavuşuyor. Birisi, "sanatkarın işlevi ve sorumluluğu"konusudur. Böylesi bir işlevi sorumluluğu var mıdır? Diğeri ise şudur, "Sanat sanat için midir?" veya "sanat toplum için midir?", Sanat için böylesi bir açıklama sadece bu meseleye açık bir cevap vermekle kalmıyor, belki "sanat sanat içindir"in dilsiz anlamını ve "sanat toplum içindir"den çıkarılan çeşitli çelişki, sapmış, karmaşık kavram ve deyimleri de apaçık gösteriyor.

6

Yani sanat iki iş yapıyor: Açıklama ve yaratma.

7

Burada sanat tarihinin problemi de, açıklığa kavuşuyor; niçin daima dinin veya eşraflığın hizmetinde olmuşturP Din ve sanatın dostluğu, aynı derdi, aynı dili paylaşmalarından ve ikisinin yakınlıklanndan doğmuştur. Ama sanatın, eşraflığın eteğinde beslenmesi, müreffeh olan bu zümrenin daha çok faydalanabilmesi içindir. Onun eksikliğini daha çok hissediyor (velev ki sapmış şekilde bile olsa). Asiller böylesi bir duygunun sanatzedeleridir (sanata çarpılmışları). Ama eli boş, fakir ve işçi halk ise, bu dünyada olan çoğu şeylerden mahrumdur. Onlar daima kazanmanın telaşı içerisindedir. Dünyayı zengin düşünüyorlar, kendi fakirliklerini doyuruyorlar. Alemin fakirliğini, sınıflar psikolojisini; Avrupalmın, Amerikalının eziyetlerini, Asyalı ve Afrikalının eziyetleri ile karşılaştırmayı değil. İşçinin ve köylünün maddi veya realist ihtiyaçlarıyla, burjuva ve kapitalistin asılsız ve idealist ihtiyaçtan, bu meseleyi daha iyi açıklığa kavuşturuyor.

8

Burada, sanatı sabit, belirgin ve kaidelerle sınırlandırmak isteyenlerin çabalarının beyhude olduğu belli oluyor. Sanat için kaide vaz' edilmesi, bir kimsenin "üzülmek" veya "öfkelenmek"için ince adab ve esaslar düzenlemek istemesi gibi gülünç bir durumdur.

9

Bu yüzden sanat, gerçekten uzaklaştıkça "revaçta

\ ha güzel bir şekle dönüşüyor. Zira gerçek, boş kafalık; akıl ise bu yerin yerlisi olmaktadır. Sanatın daima gurbet duygusu duyduğu bir yer. Bu ülkenin yerli bakimi olan aklın fermanını, boynuna geçirmiyor. Bu yüzden akılların onun üzerine koyduktan kayıtlann, smırlamalann altına asla gir

memiştir. Başına mantıktan bir yular geçirmek isteyen herkese karşı, isyan etmiştir ve zinciri koparmıştır.